

11-E-

STARÁ A NOVÁ
STŘEDNÍ EVROPA

▼▼▼

Knihovna univ. prof.
Dr. KARLA LAŠTOVKY

DR. KAMIL KROFTA

11-E-101

STARÁ A NOVÁ STŘEDNÍ EVROPA

□ □

SEMINÁRNÍ

Hist.-práv.

KNIHOVNA

oddělení

VYDAL

POLITICKÝ KLUB

ČESKOSLOVENSKÉ NÁRODNÍ DEMOKRACIE

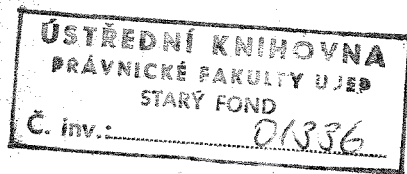
V PRAZE

1929

PŘEDMLUVA.

Úvaha, kterou tu v českém rouše odevzdávám veřejnosti, byla napsána pro veliké souborné dílo německé, jehož pořadatelem je profesor B. Harms v Kielu. Toto dílo, jež vyšlo r. 1929 ve třech objemných svazcích s názvem „Volk und Reich der Deutschen“ (u R. Hobbínga v Berlíně), má přispěvky předních odborníků německých podati podrobný obraz dnešního Německa po stránce politické a bývá tak doplňkem podobného souborného díla o Německu hospodářském, vydaného rovněž profesorem Harmsem. Do programu tohoto nového díla pojal profesor Harms též zvláštní stati o některých, pro Německo důležitých státech sousedních. Jedna z těchto statí měla býti věnována nástupnickým státům bývalého Rakousko-Uherska a o její napsání požádal prof. Harms mne, dovolávaje se toho, že jsem byl jednak universitním profesorem rakouských dějin, jednak československým vyslancem v Berlíně. Soudil jsem, že by bylo dobře, aby pro dílo tak významné byla kapitola o nástupnických státech, jež musí se za-

Koupil od	<i>M. Kašlová</i>
Darem od	_____
v	_____ za Kčs _____
Inv. čís:	<i>34.206</i>
Sign:	_____

býbat důležitými a choulostivými otázkami středoevropské politiky, napsána někým z nás tak, že by se v ní podle možnosti uplatňovala naše hlediska. Proto jsem žádaný příspěvek napsal.

Tento vznik a toto určení mé práce měly arci vliv na výběr látky i na způsob jejího zpracování. Věcně bylo třeba vyloučit skoro úplně stránku hospodářskou, jinde zpracovanou, a věnovat zvláštní pozornost věcem, především pro Německo zajímavým, na př. poměru zemí a národů býv. Rakousko-Uherska k Německu. Zřetel na německé čtenáře a na mé úřední postavení ukládal mi leckdes zdrženlivost, zejména v kapitole o poměrech přítomných, a nutil mne k opatrnější formulaci mých názorů. Ale nikde jsem nenapsal nic proti svému přesvědčení, nic, co bych nepokládal za pravdu. Není-li možno dosíci toho, aby jak v historii tak v politice uznávala se jen jedna pravda, mělo by se aspoň trvat na tom, že jeden člověk nemůže ani v politických věcech mít pravdy dvě nebo pravd několik, podle toho, s kým mluví nebo pro koho píše. Politik je ovšem proti historikovi v neúhodě. Historik může zpravidla říci pravdu celou, vše, co za pravdu pokládá. Politik někdy musí o leccems nemluvit a nepsat. Ale ani on neměl by zajisté říkat věci, jímž sám nevěří, neměl by si na újmu pravdy upravovat historické skutečnosti podle časové potřeby. Protože jsem se řídil touto

zásadou, mohu to, co jsem napsal pro Němce, klidně předložit českému čtenářstvu beze změny. A zdá se mi, že výklad psaný nikoli s našeho úzkého hlediska domácího, nýbrž s hlediska obecnějšího, mohl by dokonce mít i trochu výchovné ceny.

V Ejpovicích, 20. srpna 1929.

Dr. KAMIL KROFTA

ÚVOD.

Nástupnickými státy rozumíme státy, které po světové válce vstoupily na místo starého Rakousko-Uherska, rozdělivše si jeho území. Zpravidla myslí se při tom na Československo, Uhry a Rakousko, jež celým svým územím rozkládají se na území býv. Rakousko-Uherska, ale v širším smyslu počítá se k rakouským státům nástupnickým i několik dalších států, jež toliko některou část bývalé monarchie habsburské připojily k svému státnímu území, a to Jugoslavie, Rumunsko, Polsko a Itálie. Zde se chceme zabývatí především třemi státy prvně jmenovanými, ostatním pak věnovati jen tolik pozornosti, kolik jí vyžaduje jejich souvislost s býv. Rakousko-Uherskem, jejich podíl v dědictví po staré monarchii habsburské. Pokusíme se vyložiti základní rysy dějinného vývoje hlavních složek býv. říše habsburské, dnes rozloučených, objasniti tak hlubší příčiny rozkladu této říše a rozchodu jejich národů do jednotlivých států nástupnických i hlavní směry a cíle jejich nového politického života. Při tom chtěli bychom si v duchu programu daného soubornému dílu, pro něž byla napsána

tato úvaha, všímati se zvláštní pozorností bývalého i dnešního poměru národů a států, o němž nám jde, k Německu, pozorovati, jak ono působilo a působí na ně a naopak. Je to jedna z největších a nejvýznamnějších otázek střeoevropských dějin i dnešní střeoevropské politiky. K jejímu dokonalému objasnění bylo by třeba silné knihy, zde možno dotknouti se jen hlavních věcí. Protože všecken předmět této rozpravy těsně souvisí se snahami a zápasy přítomnosti, není možné, aby se v ní neobrážel osobní názor autora, který má sám živou účast v těchto snahách a zápasech a své vyhraněné přesvědčení politické a národní. Doufá však, že čtenář v jeho výkladu postřehne také upřímnou vůli správně chápati a spravedlivě oceňovati i skutky a snahy těch, jejichž city a tužby jsou mu cizí a snad i přímo nepřátelské.

I.

Základní rysy dějinného vývoje Rakousko-Uherska.

A) Do roku 1526.

Rakousko-Uhersko, jehož pád a rozklad byl jedním z nejdůležitějších účinků poslední světové války, bylo založeno, jak známo, roku 1526, kdy rakouský arcivévoda z rodu habsburského Ferdinand I. byl povolán svobodnou volbou na trůn český a uherský. Do té doby žily každá ze tří státních skupin, jež se takto dostaly na několik století pod moc společného rodu panovnického, svým vlastním, zcela samostatným životem. Někdy se sice některé z těchto státních skupin nebo jejich části na čas spojovaly ve společný vyšší útvar státní, ale spojení takové bývalo nejen pomíjející, nýbrž také zcela vnější, ryze dynastické a nemohlo proto vésti k pronikavějšímu vnitřnímu sblížení, nebo dokonce sjednocování spojených zemí. Toho způsobu bylo spojení zemí českých a rakouských v rukou velikého českého

krále Přemysla Otakara II. ve stol. XIII., spojení částí zemí rakouských s Čechami a Uhrami pod vládou habsburských panovníků krále Albrechta II. a Ladislava Pohrobka ve stol. XV. a konečně spojení zemí koruny české a uherské pod panstvím dynastie jagellonské od konce XV. století do roku 1526.

Ale ani vnitřní jednota každé ze tří státních skupin, k jejichž trvalému spojení došlo r. 1526, nebyla valná. Státoprávní jednota koruny české, k níž vedle království českého a markrabství moravského náležely od doby králů z rodu lucemburského trvale také obě Lužice a dlouhá řada knížetství horno- a dolnoslezských, byla sice slavnostně stanovena zákony Karla IV. z r. 1348 a 1355, ale skutečný svazek mezi jednotlivými zeměmi české koruny byl jen volný. Každá z nich měla své samostatné zřízení zemské, své vlastní sněmy, úřady a soudy, každá byla spravována podle vlastních zákonů. Podobně tomu bylo ve státní skupině uherské, kde se vedlejší země, zejména Chorvatsko se Slavonií a Sedmíhradsko, vyvíjely neméně samostatně než vedlejší země koruny české. Nejméně skutečné jednoty bylo před r. 1526 ve třetí státní skupině potomní monarchie rakouské, v zemích starorakouských. O vládu nad těmito zeměmi se dlouho dělilo několik rodů panovnických a teprve rodu habsburskému se podařilo dostat je postupně všechny ve svou moc zhruba v tom rozsahu, jaký si za-

chovaly až do pádu Rakousko-Uherska. Zprvu vládli Habsburkové nad těmito zeměmi společně, ale od konce XIV. století počali se o ně dělit tak, že vzniklo na území starorakouském několik menších skupin zemských, z nichž každá měla svého vlastního panovníka a své vlastní státní zřízení. Teprve císař Maxmilián I. spojil r. 1493 všechny země starorakouské pod svou vládu, takže r. 1526, když jeho vnuk Ferdinand I. stal se králem českým a uherským, všechny zároveň vstoupily do nového svazku.

Avšak hlavní tři státní skupiny potomní monarchie habsburské vyvíjely se až do r. 1526 nejen odděleně, nýbrž po nejedné stránce velmi rozdílně. Ačkoli politický i kulturní vývoj všech těch zemí určován byl hlavně mocným vlivem západoevropským a zvláště německým, přece objevují se v jejich vnitřních poměrech vedle hojných analogií, podobností a shod také vážné a i pro pochopení pozdějších událostí významné rozdíly. Tak se počáteční ústavní vývoj zemí starorakouských na jedné a Čech i Uher na druhé straně liší velmi podstatně tím, že jeho východiskem jsou v Čechách a Uhřích samostatné státy národní, na území starorakouském však uměle vytvořené články vyššího ústrojí státního, říše francké nebo římskoněmecké. Na tomto území, kde se původně setkáváme s řadou správních obvodů říše francké, spravovaných říšskými úředníky, vnitřně nejednotných, prostoupených čet-

nými a namnoze rozsáhlými okrsky nezávislými na pravomoci těch úředníků, vzniká teprve ve století XII. a XIII. několik skutečných *zemí*, z nichž nejdůležitější jsou vévodství rakouské, Štýrsko, Korutany a Tyroly. Naproti tomu v Čechách a Uhřích, jež nikdy nebyly přímou součástí správního ústrojí říše francké nebo německé, vyrostlo původní zřízení státní samostatně, třeba za mocného vlivu cizích vlivů, z domácí půdy, z domácích základů. Vladařská moc českých a uherských panovníků nebyla odvozena z vyšší moci říšské, jako na př. moc vévodů rakouských, nýbrž byla původní. Proto také nebyla omezována zasahováním vyšší moci říšské do vnitřní správy země, nebyla oslabována vymaněním některých vrstev obyvatelstva nebo některých částí území z jejího područí, nýbrž se vztahovala na celou zemi a veškeré její obyvatelstvo bez rozdílu. Kdežto na území starorakouském dospělo se teprve ve století XII. a XIII. ke skutečným zemím a k skutečné moci zeměpanské, měly Čechy a Uhry obě již takřka od počátku svého státního života.

V pozdějším středověku se tento původní hluboký rozdíl mezi územím starorakouským na jedné a Čechami i Uhrami na druhé straně velmi značně vyrovnává. Panovnická moc arciknížat rakouských, zbavivši se téměř všech stop svého někdejšího úředního původu, neliší se již celkem zásadně od panovnické moci králů čes-

kých a uherských. A tu i tam je stále více omezována uznanými právy určitých stavovsky organizovaných tříd národa (vyšší i nižší šlechty, měšťanstva a někde i vysokého duchovenstva), tu i tam vystupují vedle panovníka jako druhý s ním téměř rovnocenný činitel ve státě *stavové země*. Ve všech třech státních skupinách potomní monarchie habsburské nacházíme takto od konce středověku přese všechny hojné a namnoze významné rozdíly v jednotlivostech stejné co do podstaty zřízení státní, jehož význačnou známkou je právě onen dualismus moci státní, její rozdělení mezi panovníka a zemské stavy, t. j. vyšší, zvláštními právy obdařené (privilegované) třídy národa, kdežto většina národa, k stavům nepatřící, zejména venkovský lid poddaný, nemá politických práv a je v životě veřejném skoro bez významu.

Líšil-li se původní poměr Čech a Uher k říši německé od poměru, ve kterém k ní byly země starorakouské, způsobem svrchu naznačeným velmi podstatně, byl potomní vývoj toho poměru docela jiný u Čech než u Uher. Kdežto Uhry zachovaly si celkem úplnou státoprávní nezávislost na říši, dostaly se Čechy již v X. století v trvalou lenní závislost na ní. Tato závislost, neomezujíc značněji samostatného vnitřního vývoje českého státu, nejen od něho odvracela výbojný postup mohutného souseda, nýbrž mu zjednávala i nemalý vliv na jeho říši. Knižata a králové čeští

jako říšští kurfiřtové nejednou mocně zasahovali do zápasů o trůn německý a v druhé polovině XIV. století, kdy čeští králové z rodu lucemburského, Karel IV. a Václav, stáli v čele říše německé, staly se Čechy na čas jejím politickým střediskem. Ve stol. XV. uvolnilo se bouřemi husitskými toto těsné spojení mezi Čechami a říší, zatím co země starorakouské povoláním rodu habsburského na trůn německý dosáhly v ní vedoucího postavení.

Velmi rozmanité byly ve všech třech státních skupinách potomní habsburské monarchie *po měry národnostní*. V zemích starorakouských, ač byly silně prostoupeny starousedlým živlem německým, slovanským (ve Štýrsku, Korutanech, Krajině, Gorici, Istrii a poněkud i v samých Rakousích) a vlašským (v Tyrolsku, Gorici a Istrii), převládala velmi rozhodně národnost německá jak politicky tak i kulturně a jazykově, takže se tyto země celkem jevily přímou součástí kulturní a jazykové oblasti německé. Ve státě českém, zprvu národnostně téměř jednotném, brzy se k původnímu živlu slovanskému přimísil živel německý. Jednotlivě pronikal do země takřka od začátku, máje podstatný vliv na její kulturní rozvoj, od polovice XII. století pak se tu začal usazovati hromadně jak ve městech nově zakládaných po veškerém území státním tak po venkově, zvláště v krajích pohraničních. Tato německá kolonisace, podporovaná soustav-

ně českými králi, přispěla znamenitě k hospodářskému i kulturnímu pokroku českého státu, zvláště vytvořením svobodného stavu městského a zlepšením právních poměrů venkovského obyvatelstva, a založila na trvalo pevné postavení německého živlu v zemích českých. Připojením obou Lužic a celého rozsáhlého Slezska, zemí již tehdy převahou německých, k českému státu a spojením koruny české i německé v rodě lucemburském dostalo se německému živlu v Čechách vydatné posily. Přes to byl již tehdy postup německého živlu zaražen přirozenou reakcí domácího živlu slovanského, která byla dovršena hnutím husitským a dala v XV. stol. českomoravskému jádru českého státu, ač v něm stále bylo dosti Němců, ráz zcela rozhodně český. Všechn život politický a kulturní je tu plně proniknut a ovládán živlem českým, český jazyk je výhradní řečí státní a má také naprostou převahu v písemnictví bohatě rozkvetlém.

V Uhřích hlavním a vládnoucím národem byli sice Maďaři, ale vedle nich přebývala na území jejich státu pestrá směs jiných národností z části starousedlých. Již před příchodem Maďarů do Uher bylo v severozápadní části jejich potomního státu usazeno obyvatelstvo slovanské (Slováci a Slovinci), jež později, zvláště za válek husitských, bylo posíleno četnými přistěhovalci z českých zemí. V XIII. století počali se mimo to hromadně usazovati v sev. Uhrách Rusíni,

kdežto na jihu pronikali do země od konce XIV. století stále hojněji Srbové. Slovanským obyvatelstvem bylo ovšem osídleno také království chorvatské, od počátku XII. stol. poddané králům uherským. Na východě Uher a v Sedmíhradsku objevuje se od XIII. století obyvatelstvo valašské neb rumunské, jež početně brzy v některých krajích nabývá převahy, ale pro své nízké sociální postavení nemá politických práv. Mnohem významnější bylo v Uhřích postavení Němců, kteří Uhrám podobně jako Čechám dali ne jednu cennou instituci právní, zejména celé zřízení městské, a valnou měrou přispěli k hospodářskému a kulturnímu povznesení země. Jednotlivě byli Němci v Uhřích již před příchodem Maďarů, soustavně a větším počtem začali se tam stěhovati v stol. XII. Vedle jednotlivých osad, městských i vesnických, povstaly tehdy veliké „saské“ kolonie ve Spišsku a Sedmíhradsku, jimž se potom dostalo zvláštních práv. Kdežto tyto veliké ostrovy německé zachovaly svůj národní ráz po všechnu potomní dobu, byl v jiných uherských městech živelně německý místy brzy zatlačován živlem neněmeckým. V některých městech na slovenském území Uher, jež vůbec nejvíce bylo zasaženo německou kolonizací a jejím kulturním působením, měl již na konci doby předhabsburské slovenský živelně rozhodnou převahu. Tato národnostní různorodost obyvatelstva, a to i vrstev politicky významných, zejména též

šlechty, byla v Uhrách zastřena téměř výhradním užíváním latiny v životě veřejném i její prostou převahou v písemnictví. Maďarská řeč a kultura nepřevládala tehdy v Uhřích ani zdaleka tak, jako česká v Čechách.

Ve stol. XIV. a XV. zostrila se duchovní odlišnost Čech jak od zemí starorakouských tak od Uher velikým náboženským hnutím českým. Čeští husité sice zaplavili na čas uherské Slovensko a zanechali zde trvalé stopy v jeho duchovním vývoji, ale jinak svým odbojem proti církvi odpuzovali od sebe své rakouské i uherské sousedy, kteří v nich viděli kacíře hodné zavržení. Právě uherský král Matyáš byl hlavním pomocníkem papežské stolice v jejím boji s husitským králem českým Jiříkem Poděbradským. Tento náboženský rozpor mezi zeměmi českými na jedné a rakouskými a uherskými na druhé straně nepřestal, ani když se Čechy a Uhry ocitly pod vládou společné dynastie jagellonské a když se mezi touto dynastií a rakouskými Habsburky počaly tvořiti těsné svazky příbuzenské. Ale ještě před trvalým spojením všech těchto zemí v rukou habsburských začala se propast vyhloubená mezi nimi husitstvím poněkud vyrovnávati působením reformace Lutherovy, již bylo souzeno učiniti na čas právě náboženství mocným pojítkem mezi obyvatelstvem monarchie habsburské národnostně tak různorodým.

B) 1526—1620.

Spojení státní skupiny starorakouské, české a uherské pod vládou dynastie habsburské, k němuž došlo r. 1526, netýkalo se s počátku celé územní oblasti všech tří skupin. V rukou Ferdinandových bylo po roce 1526 vedle všech zemí starorakouských celé území české koruny, ale v Uhrách se jeho panství vztahovalo jen na západní část země, kdežto východní kraje se Sedmihradskem dostaly se v moc jeho odpůrce Jana Zápolského a sám střed Uher s hlavním městem Budínem byl r. 1541 opanován od Turků. Odtud bylo panství habsburské v Uhrách až do konce XVII. stol. omezeno na území, jež v sobě zahrnovalo krom celého téměř Slovenska, jak je dnes připojeno k republice československé, jenom neširoký pruh země při západní hranici Uher, Slavonie a Charvatska od Dunaje až k moři a rozsahem se nerovnal ani polovině území tehdejšího českého státu. Toto habsburské Uhersko XVI. a XVII. stol. bylo z největší části obydleno obyvatelstvem slovanským, místy pak, zvláště na Slovensku a v dnešním rakouském Burgenlandě bylo silně prostoupeno živlem německým, takže maďarského živlu bylo v něm poměrně málo.

Ale ani skupina starorakouská nezůstala celým svým rozsahem sloučena s oběma skupinami ostatními. Po smrti Ferdinanda I. (1564) rozdělili se o země starorakouské jeho tři synové.

Vznikly tři větve domu habsburského, z nichž jedna vládla ve Štýrsku, Korutanech, Krajině a zemích přímořských (země vnitrorakouské), druhá v Tyrolích se zeměmi venkovskými (země hornorakouské), třetí v Rakousích nad i pod Enží (země dolnorakouské). Protože tato vlastní větve rakouská vládla zároveň v Čechách a Uhrách, měly oboje Rakousy panovníka s nimi společného, kdežto všechny ostatní země starorakouské byly poddány panovníkům jiným, kteří tu vládli zcela samostatně, ač celkem v úplné shodě s hlavou větve hlavní. Teprve, když se po vymření hlavní větve rodu habsburského pánem Čech, Uher a obojích Rakous stal Ferdinand II. z větve štýrské (1619), bylo k těmto zemím připojeno celé území poddané této větvi, a o půlstoletí později (r. 1665) přistoupilo k tomu také Tyrolsko. Teprve od té doby byly zas všechny země starorakouské v rukou jediného panovníka, který byl zároveň králem českým a uherským.

Za tohoto stavu věcí, kdy v říši rakouských Habsburků náležel jen zlomek Uher a jejich država starorakouská byla po několik desetiletí rozdělena na tři samostatné části, byly země koruny české přirozeně jádrem a těžiskem této říše. Měly pro ni veliký význam již pro kurfiřtskou hodnost českého krále, která zjednávala nositeli české koruny značný vliv na poměry v říši německé, neboť bez ní sotva by se bylo podařilo rakouským Habsburkům získati a udržeti si císař-

skou korunu německou. Ale také hmotný význam zemí české koruny pro říši habsburskou byl veliký. Velmi názorně objasňuje to velikost berní povolovaných společnému panovníkovi této říše jednotlivými skupinami jeho zemí, hlavně na obranu Uher proti Turkům a na válku s Turky vůbec. Podle dohody ujednané o tom v Praze 1541 platilo samo království české bezmála tolik berně, jako všechny země starorakouské dohromady a koruna česká sumu téměř dvojnásobnou, Uhry pak platily v tu dobu jen asi sedminu toho, čím na válku s Turky, vedenou hlavně v jejich prospěch, přispívala koruna česká. Krom berní povolovaných od stavů na sněmích přispívaly země koruny české na společné potřeby habsburské monarchie ještě jinými velikými důchody, jež plynuly do komory královské ze statků korunních a z rozličných práv královských. Tyto řádné důchody králů českých vzrostly znamenitě hned v prvním století vlády habsburské hlavně rozsáhlými konfiskacemi, k nimž došlo po potlačení stavovského odboje proti Ferdinandovi roku 1547 a po nezdařeném spiknutí Jiřího z Lobkovic roku 1593. Jednak prodejem konfiskovaných statků, jednak těžením z nich opatrovali si habsburští vládcové z Čech těžké sumy.

Prvenství koruny české v soustátí českorakouskouherském, plynoucí z tohoto jejího významu mravního i hmotného, projevilo se na venek nejpatrněji tím, že za vlády císaře Rudolfa II.

(v l. 1583—1612) stálým sídlem dvora císařského i všech ústředních úřadů byla Praha. Sami stavové uherští stejně jako stavové starorakouští neváhali uznávat prvenství stavů českých v společných jednáních a zápasech tehdejší doby. V XVI. stol. přicházeli stavové uherští i rakouští bez velikého zdráhání na společné sněmy zemí domu rakouského do Prahy a ještě roku 1615 byli ochotni obeslati generální sněm koruny české, svolaný do jejího hlavního města, kdežto Čechové důsledně odmítali účastniti se sněmů a sejezdů konaných mimo území českého státu.

Jinak poměr mezi stavy jednotlivých částí habsburské říše byl většinou zcela přátelský. Nižak tomu nevadily národnostní rozdíly mezi nimi. Kdežto Starorakousko zachovávalo si za vlády habsburské svůj německý ráz, lišily se od nich Čechy a Uhry stránkou národnostní zcela podstatně. Čechy dostaly se pod panství habsburské v době největšího rozkvětu českého živlu, třebaže národnostní účinky hnutí husitského netrvaly již v plné síle a živel německý znenáhla již zase pronikal do měst a vsí vylištěných dlouhými válkami. Tento příliv německého obyvatelstva do Čech za panství habsburského ještě vzrostl. Přispívaly k tomu jistě nemalou měrou jednak zániknutí náboženského rozporu mezi Čechy a Němci vlivem reformace Lutherovy (čeští Němci přijali většinou učení Lutherovo a přiblížili se tím nábožensky husitské většině českého lidu,

na kterou toto učení mocně působilo), jednak přímé působení dvora a jeho úřadů, hlavně však příčiny hospodářské (na příkl. rozkvět pohraničních měst horních). I mezi zemské stavy české pronikají některé šlechtické rody německého původu, ale přizpůsobují se většinou rychle zdejšímu poměrům a postupují v tehdejších bojích politických a náboženských svorně se šlechtou českou. Výhradní užívání češtiny na sněmích obou hlavních zemí české koruny, v zemských úřadech a soudech, v deskách zemských a všude tam, kam zasahuje vliv stavů, zůstává obecně uznávaným pravidlem. Jen ve vnitřním úřadování úřadů královských, nezávislých na moci stavů, počíná se ujímati užívání němčiny. V habsburské části Uher zmohutněl v prvním období panství habsburského zcela nepochybně národní živel slovenský odtržením slovenských krajů od ostatních Uher, oslabením ústřední moci státní a zesílením stavovské samosprávy komitátní. A spojení Slovenska (bez ostatních Uher) se zeměmi českými podporovalo styky stavů slovenských, zejména šlechty s tamními národně uvědomělými stavy. Ale i německému živlu v habsburských Uhřích přinášelo posilu jednak pronikání reformace Lutherovy do Uher, jednak zasahování ústředních úřadů habsburských do jejich správy. Řečí veřejného života zůstávala tu arci stále latina.

Význam národnostních rozdílů mezi obyvatelstvem jednotlivých částí monarchie habsburské byl první dobu po jejím založení velmi podstatně oslabován vývojem náboženských poměrů v těchto zemích. Již před rokem 1526 začal se, jak již bylo naznačeno, vyrovnávat náboženský rozpor mezi husitskými Čechami a zeměmi starorakouskými i uherskými, které dotud byly zachovávaly věrnost víře katolické. Vývoj ten pokračoval i po spojení těchto zemí pod vládou dynastie habsburské. Ve všech třech jejích skupinách nabyl protestantismus rozličných směrů a odstínu rozhodné převahy nad katolictvím. Ohromná většina obyvatelstva, zvláště vrstvy politicky významné, přešla k rozličným vyznáním nekatolickým, která namnoze značně od sebe se lišila, ano i vzájemně se potírala, ale stejně usilovala o podvrácení dosavadní nadvlády katolicismu dosažením svobody pro sebe. Tento společný odpor proti katolictví, toto společné úsilí o dobytí svobody vyznáním nekatolickým zároveň se společnou snahou o uhájení a rozmnožení práv politických proti dynastii, která stále zřejměji směřovala k absolutismu, sblížovaly stavy všech tří státních skupin monarchie habsburské měrou velmi pozoruhodnou. Počátkem XVII. stol. projevovalo se toto sblížení zvláště t. zv. konfederacemi, brannými spolky, které mezi sebou sjednávali stavové některých zemí habsburských na obranu svých práv, hlavně svobody náboženské,

Za velikého českého povstání proti Habsburkům rozšířila se konfederace na všechny tři části habsburské monarchie a zároveň byl učiněn pokus o těsnější sjednocení těchto zemí. Konfederací ujednanou v letech 1619 mezi stavy koruny české a obojích Rakous, k níž o něco později přistoupili i stavové uherští, nejen si účastníci zaručovali vzájemnou pomoc proti všem nepřátelům a rušitelům práv stavovských, zejména svobody vyznání evangelického, nýbrž také stanovili, jak se měly opatrovati společné potřeby a věci jejich zemí. Měl být uveden v život společný, pravidelně se scházející výbor konfederovaných států a mimo to se měly státi pravidelným ústavním zařízením jejich společné nebo generální sjezdy, jež se měly konávati každých pět let.

Konfederací z roku 1619 předstihli stavové povstali proti společné dynastii habsburské tuto dynastii ve snaze o těsnější sjednocení zemí, jež se r. 1526 sešly pod její vládou. Toto sjednocení připravovali Habsburkové od r. 1526 zřízením několika důležitých úřadů ústředních, jejichž působnost se vztahovala na všechny země spojené pod jejich vládou, úřadů zeměpanských, nijak nepodrobených vlivu stavů a proto také vnitřně jednotných. Působení těchto úřadů na vnitřní poměry všech zemí habsburské monarchie bylo od počátku velmi značné a jejich význam rostl tím více, čím více se povznášela moc dynastie naproti moci stavovské.

Vítězství Ferdinanda II. nad českým povstáním (1620—1848), dobyté památnou bitvou bělohorskou, pochovalo arci nadobro ony sjednocovací snahy stavů, kdežto sjednocovacím snahám dynastie zjednálo pevnou půdu. Vítězství to, jež bylo zároveň vítězstvím absolutismu nad stavovstvím a vítězstvím katolicismu nad protestantstvím, mělo osudný účinek jak na postavení české koruny uvnitř monarchie habsburské, tak na všechn její další vývoj.

Státoprávní postavení koruny české nebylo sice převratem bělohorským přímo dotčeno, ale její váha v monarchii habsburské v potomní době stále klesala. Způsobily to především územní přesuny, jež v tu dobu nastaly v hlavních složkách monarchie. Již r. 1635 byly od koruny české odtrženy obě Lužice a o sto let později (1742) ztratila ve válce o dědictví rakouské valnou většinu Slezska s Kladskem, jichž dobylo Prusko. Naproti tomu rakouská vítězství nad Turky v druhé polovici XVII. stol. vedla k postupnému rozšiřování habsburského území v Uhřích. Roku 1696 získáno Sedmihradsko a v l. 1699—1737 opanováno postupně celé státní území uherské. Protože od r. 1665 také celé Starorakousko bylo sjednoceno pod vládou panovníka, který zároveň vládl v Čechách a Uhřích, přestala koncem XVII. a XVIII. stol. dřívější veliká územní převaha ko-

runy české nad oběma druhými částmi říše habsburské. V stol. XVIII. a XIX. rozšířilo se nadto území této říše i mimo hranice jejích tří původních složek. Země nizozemské a italské, získané za Karla VI., nikdy těsněji nesplynuly s habsburskou říší, za to však se její trvalou součástí staly Halič a Bukovina, jež byly k državě habsburské připojeny na konci panování Marie Terezie (1772—4). Z území, přiřčeného říši habsburské po skončení válek napoleonských (1815) zůstaly při ní až do jejího zániku toliko Salcbursko a benátská část Dalmácie a Istrie, kdežto Lombardsko a Benátsko, z nichž tehdy bylo utvořeno království lombardsko-benátské, byly od ní odtrženy již po půlstoletí (1859 a 1866).

Význam koruny české v monarchii habsburské utrpěl vážně také pronikavým okleštěním práv a svobod tamních zemských stavů a znamenitým zesílením vladařské moci panovníků habsburských po bitvě bělohorské. To mělo i jiný velmi důležitý účinek. Protože po Bílé hoře dynastie sama téměř neomezeně rozhodovala o osudech zemí českých, mohla tu vládnouti stejným způsobem a podle stejných zásad jako v zemích starorakouských, kde měla stejnou moc. Tím také byla utvrzena rozhodná převaha centrálních úřadů říšských nad úřady a ústavy domácími, které upadaly stále více. Jestliže dříve skutečné sjednocování zemí habsburských vlivem společné dynastie zasahovalo všechny tři jejich skupiny cel-

kem stejnoměrně, podléhaly mu nyní země koruny české mnohem více než Uhry, kde se teprve od konce XVII. stol. vzdmáhal větší měrou absolutismus, ač ani potom ne tak jako v Čechách a v zemích starorakouských, a kde si proto domácí řády právní a ústavní zachovaly mnohem větší skutečný význam. Mezi zeměmi českými a rakouskými, ač se jejich vzájemný poměr právní nijak nezměnil, vyvíjel se skutečný svazek mnohem těsnější, než jaký země ty spojoval s Uhrami. Z dřívějších tří skupin státních počaly se tak znenáhla tvořiti skupiny dvě, českorakouská a uherská, připravoval se pomalu faktický dualismus monarchie habsburské, který formálně byl uzákoněn teprve mnohem později.

Znamenitého prohloubení a posily dostalo se tomuto vývoji správními reformami Marie Terezie. R. 1749 byla zároveň se zrušením dvorské kanceláře rakouské zrušena zvláštní česká kancelář dvorská, která do té doby představovala celistvost a samobytnost českého státu, jeho správní a soudní svéprávnost, jsouc zároveň ministertvem i nejvyšším soudem všech zemí koruny české, a na místo obou zrušených kanceláří zřízeny dva ústřední úřady českorakouské, nejvyšší úřad správní a nejvyšší soud. Kdežto ze zemí českých a rakouských bylo tímto způsobem utvořeno jednotné správní území, území spravované společnými úřady, mající jednotné soudnictví a spějící takto i k společnému zákonodár-

ství, zachovaly si země uherské, nebyvše dotčeny správními reformami Marie Terezie, své zvláštní nejvyšší úřady, svou správní i soudní samostatnost. Za císaře Josefa II. se zdálo, že tento rozdíl mezi Uhrami a jeho ostatními zeměmi bude poněkud vyrovnán odstraněním hlavních samosprávných institucí stavovských, ale úplný nezdar správních reforem Josefových v Uhřích ještě přispěl k prohloubení tohoto rozdílu.

Také v oboru náboženském vytvořila se po bělohorském vítězství Habsburků nad odbojnými stavy českými hluboká propast mezi zeměmi českými a rakouskými na jedné a uherskými na druhé straně. Stavové čeští byli porážkou bělohorskou rázem zbaveni všech svých úspěchů na poli náboženském, získaných v době předchozí, naposled památným majestátem Rudolfa II. z r. 1609, který zajišťoval stoupecům vyznání evangelického téměř plnou svobodu. Stejný osud stihl stavy zemí starorakouských, pokud již dříve nebyli donuceni vrátiti se do církve katolické. Jak v zemích českých tak i v rakouských bylo teď náboženství katolické vyhlášeno za jediné náboženství zákony dovolené a proti všem vyznáním nekatolickým podniknut boj vyhlazovací. Příslušníci stavů svobodných, šlechty a měšťanstva, pokud nechtěli přijmouti víru katolickou, a ovšem i kněží nekatoličtí musili se vystěhovati za hranice, kdežto lid poddaný převáděn na víru katolickou násilím. Sta rodin šlechtických a tisíce

rodin měšťanských, ochuzených konfiskacemi svého majetku, vystěhovaly se tak z českých zemí do ciziny, hlavně do protestantských zemí německých, Saska a Pruska, a srostly časem se svým novým okolím, třebaže řady jejich doplňovány byly hojnými vystěhovalci pozdějšími, kteří zůstavše původně ve vlasti, ačkoli v srdci zachovali věrnost svému zakázanému vyznání náboženskému, po čase přece odešli do ciziny nábožensky jim blízké. Mezi prvními emigranty z Čech a Moravy byl i poslední biskup staré Jednoty bratří českých J. A. Komenský, jehož vnuk pruský dvorní kazatel D. A. Jablonski zasloužil se o založení berlínské akademie věd. Z pozdějších emigrantů českomoravských vznikla jednak obec obnovené jednoty bratrské v Herrnhutě, založená hr. Zinzendorfem, jednak několik českých osad v samém okolí Berlína.

Soustavná a přísná protireformační činnost vítězných Habsburků měla ten výsledek, že již v pol. XVII. stol. obyvatelstvo zemí českých (mimo Slezsko, jemuž politické vlivy zachránily náboženskou svobodu) i zemí starorakouských bylo celkem aspoň na venek katolické, zatím co v Uhřích udržovala se vyznání nekatolická vedle náboženství katolického v značné síle. Tak bylo možno, že později, v stol. XVIII., když se počalo chápati, jakou škodu trpí stát tím, že mnoho jeho poddaných prchá pro náboženství za hranice, děly se pokusy čeliti emigraci převážením taj-

ných nekatolíků ze zemí českých do Sedmihradska. Prohlášením náboženské tolerance za Josefa II. získali sice tajní nekatolíci v zemích českých i rakouských možnost hlásiti se k svému vyznání, ale možnosti té užil již jen malý zlomek obyvatelstva těch zemí, takže se jejich náboženský ráz ani tolerancí podstatně nezměnil. Rozdíl, který se po stránce náboženské vytvořil po Bílé hoře mezi zeměmi českými a rakouskými s jedné a uherskými s druhé strany nestejnou církevní a náboženskou politikou jejich společných vládců, nezanikl tedy ani v nové době, třeba pro život veřejný pozbyl dřívějšího významu.

Účinkem české porážky na Bílé Hoře byly dotčeny i národnostní a jazykové poměry v zemích habsburské monarchie. V zemích starorakouských se v tom sice nic nezměnilo, za to však v zemích českých nastala změna velmi pronikavá. Dosavadní jediné řeči státní, již byla až do bitvy bělohorské čeština, byla teď němčina postavena na roveň. Česká součást habsburské monarchie stala se tak podle zákona státem dvojjazyčným a jazyku německému bylo v něm přiznáno stejné právo s českým. Od počátku však bylo patrné, že tato dvojjazyčnost značila ve skutečnosti přednost jazyka německého před češtinou a působením německé dynastie a německých úřadů centrálních nabývala němčina vždy více převahy nad češtinou, takže se konečně (v XVIII. stol.) stala téměř výhradním jazykem

úředním nejen při královských úřadech, nýbrž i na sněmích a v úřadech stavovských.

Toto pronikání němčiny bylo umožněno národnostní proměnou nastalou po bitvě bělohorské v samém obyvatelstvu zemí českých, zejména ve třídách politicky nejvýznamnějších. Národnostní povaha šlechty se změnila jednak hromadnou emigrací starých šlechtických rodů českých, hlavně však ohromnými konfiskacemi pobělohorskými (na tři čtvrtiny země propadly tehdy konfiskaci), jimiž se statky těchto starých rodů dostaly do rukou rodů cizích. I z nich se některé již v XVII. stol. počestily, ale velikou většinou zůstaly v českém národě živlem cizím. Jejich příklad i vliv německého dvora působily pak na starou šlechtu českou tak, že se v století XVII. a XVIII. skoro úplně poněmčila. I poněmčování českých měst, jež se namnoze začínalo již před Bílou horou, bylo převratem bělohorským a třicetiletou válkou velice usnadněno, když se jádro českého měšťanstva, unikajíc útisku náboženskému, vystěhovalo do ciziny a také hrůzy válečné způsobily v městském obyvatelstvu veliké mezery. A rovněž po venkově šířila místy nová kolonizace podporovaná cizími vrchnostmi živel německý, zvláště tam, kde tajnou emigrací i válkou zpustly celé vsi a kraje. Tento vítězný postup němectví v zemích českých došel vydatné podpory vědomou a úmyslnou germanisací, jež se vyvinula teprve za Marie Terezie a Josefa II. ze snahy

po národnostní a jazykové uniformitě jejich země a jejíž nejmocnější zbraní byla reforma všeho školství, jinak svrchované záslužná. Ačkoli, jak se potom ukázalo, česká národnost přes to přese všechno zachovala si v obou hlavních zemích české koruny nezdolnou životní sílu, jevíly se tenkrát země ty na venek tak německými, že ani po stránce národnostní nebylo mezi nimi a zeměmi starorakouskými zjevného rozdílu. Nezdálo se tedy odporovati skutečnému stavu, když oboje ty země na rozdíl od zemí uherských někdy bývaly označovány společným názvem „německých zemí domu rakouského“. Toto označení mělo však důvod i v tom, že země české i starorakouské nepřestaly se právně uznávati za součást říše německé. Skutečná jejich souvislost s touto říší, ač byla utužována tím, že koruna německá byla skoro ustavičně v rukou habsburských vladařů, se arci postupným rozkladem říše stále více uvolňovala a pomínula docela jejím zánikem r. 1806. Když však r. 1815 František I., tehdy (od roku 1804) již císař „rakouský“, vstoupil do německého bundu, učinil to výslovně za všechny své země, které kdysi náležely k německé říši, tedy jak za země starorakouské tak za země české koruny.

Avšak již koncem XVIII. stol. počíná se v lidu českém, duchovně uvolněném blahodárnými reformami osvíceného absolutismu josefinského a podněcovaném neutuchlými vzpomínkami na ve-

likou minulost národní, přirozená reakce proti soustavné germanisaci vládní. Z reakce té, jež později neobyčejně byla posílněna působením německých klassiků (Herder) a německého romantismu na duchovní život v zemích českých, vzešlo podivuhodné „obrození“ českého národa ve stol. XIX., jež Čechové sami dlouho nazývali „zázrakem“.

Velmi svérázný byl vývoj národnostních a jazykových poměrů v zemích uherských. Až do druhé polovice XVIII. století zůstává v tamním veřejném životě vlastní úřední řečí latina. Jen některé úřady královské dopisují si navzájem německy a v městech užívá se namnoze jazyka německého vedle latiny. Národní jazyky ozývají se i v úřadech komitátních jen výjimečně, hlavně ve styku s osobami latiny neznalými. Ačkolí zásadně postavení všech národních jazyků vedle latiny je stejné, přece maďarština má mezi nimi přednost. Protože maďarsky hovořícího obyvatelstva bylo nejvíce — počítá se, že koncem XVIII. a poč. XIX. stol. bylo v Uhřích se Sedmíhradskem Maďarů skoro 30% — a hlavně převážná většina šlechty byla maďarská, vystupuje maďarština tu a tam jako druhý jazyk státní, ač o tom nebylo zákonného ustanovení. Centralisační snahy vídeňského dvora zjednávají však v životě veřejném vždy větší platnost němčině, která se stává vedle latiny prakticky druhou řečí zemskou, zatlačující ostatní jazyky národní (i maďarštinu).

Za Josefa II. vývoj ten pokročil tak daleko, že se v celých Uhřích místo latiny vlastním jazykem úředním stala němčina. Tento úspěch němčiny nebyl trvalý. Její umělé zavádění podnítilo prudký odpor ve šlechtě uherské a probudilo měrou nebývalou její národní sebevědomí i cit pro domácí jazyk. Tu pak nabylo velikého významu, že mezi domácími nebo národními jazyky uherskými již před tím domohla se přednosti maďarština a že i šlechta nemaďarská uměla maďarsky a patrně ochotně maďarštinu užívala. Tím se stalo, že národnostní hnutí ve šlechtě, vzbuzené odporem proti zavádění němčiny, prospělo jen maďarštině, ano pomadařstilo i šlechtu jiných národností uherských. Těmto národnostem nemaďarským ublížilo národní hnutí vzbuzené josefinskou germanisací v Uhřích i tím, že národně probuzení Maďaři takřka od počátku snažili se svou národnost povznést nejen odstraňováním latiny z veřejného života, nýbrž i potlačováním národních jazyků jiných. Již r. 1839 byla maďarština zákonem prohlášena za řeč vládní a v potomních letech se předpisy o jejím užívání ještě zostřovaly. Úplné pomadařštění uherského státu stalo se tak již před r. 1848 společným heslem Maďarů.

Poměrně samostatný, od vývoje zemí starorakouských i českých značně odlišný vývoj Uherska i v době vrcholného absolutismu a centralismu habsburského způsobil, že na prahu novodobého života politického měly Uhry v říši habs-

burské postavení politicky mnohem příznivější než země starorakouské i země české, zachovavše si mnohem více ze svých starých práv a svobod. Ale mělo to pro Uhry i účinky nepříznivé. Habsburský absolutismus, jenž s počátku přestával skoro jen na činnosti negativní, na potírání moci stavovské a stavovských svobod omezujících moc panovnickou, zvláště svobody náboženské, přešel časem, dávaje se vésti svým vlastním zájmem, k soustavné péči o hospodářské zmohutnění státu a později rozšířil svou působnost i na jiné kladné úkoly. Tak došlo za osvětlené vlády císařky Marie Terezie i Josefa II. k mnohým důležitým reformám, jimiž nejen se napravovaly hříchy absolutismu protireformačního, nýbrž i odstraňovaly leckteré nedostatky řádů ústavních a společenských, přešlé do státu absolutního ze zřízení stavovského. Těmito reformami, z nichž zvláště významné byly pronikavé reformy poměrů poddanských, byl učiněn vážný průlom do stavovského zřízení, jež toliko třídám privilegovaným přiznávalo práva politická, a připravena půda modernímu zřízení státnímu založenému na myšlence rovnosti všech občanů před zákonem. Neuherským zemím habsburské monarchie jistě prospělo, že ty a jiné reformy byly tam uskutečněny mnohem rozsáhlejší měrou, důkladněji a trvaleji než v Uhřích, kde je stavové většinou dovedli zmařit.

S odlišností politického vývoje Uher od vývoje ostatních zemí habsburské monarchie souvisí poněkud i nestejnost vývoje hospodářského tu i tam. Zvláště důležitý je s toho hlediska rozdíl mezi Uherskem a českými zeměmi způsobený rozsáhlým zprůmyslněním těchto zemí od stol. XVIII. Zatlačujíc dosavadní výrobu živnostenskou, vyvíjí se tam v tu dobu velkovýroba tovární, jež se soustřeďuje nejvíce v hornatých krajích pohraničních, skytajících nejlepší podmínky pro veliké podniky průmyslové (chudé obyvatelstvo spokojující se s nízkými mzdami, bohatství vodních sil a nerostných ložisk, blízkost cizích trhů a j.). Tento průmysl, vzniklý za největšího úpadku české národnosti v krajích skoro úplně německých, stal se pak základem německé hospodářské síly v Čechách a vlastní příčinou nesporné převahy tamních Němců nad Čechy v oboru průmyslového podnikání. Přispěl však též znamenitou měrou jak k zvýšení hospodářského významu zemí českých pro habsburskou monarchii, tak k jejich rychlému rozvoji sociálnímu.

D) 1848—1914.

Ačkoli omezený policejní absolutismus, nastolený v zemích monarchie habsburské pod dojmem veliké revoluce francouzské (absolutismus metternichovský), snažil se co nejúspěšněji uchrániti národy monarchie škodlivého vlivu

všech „nebezpečných“ myšlenek, jež tehdy proudily Evropou, nepodařilo se mu zabrániti, aby také tito národové nebyli zachváćeni touhou po nové úpravě poměru mezi panovníkem a lidem, již by lidu, a to i jeho širším vrstvám, do té doby politicky bezmocným, zjednan byl zákonný vliv na věci veřejné, touhou po „konstituci“. Toto veliké hnutí konstituční, jehož předzvěsti se ozývají v Rakousku hned po smrti císaře Josefa II. a jež bouřlivě propuklo r. 1848, zastalo v uherské části říše poměry podstatně jiné než v jejích zemích neuherských. Kdežto v Uhřích značná část starých práv stavovských měla ještě skutečnou platnost a mnohé významné instituce stavovské dosud tam žily — veliký význam měla zvláště stavovská samospráva komitátní, která umožňovala drobné šlechtě účast v životě veřejném —, zbývaly z toho všeho v zemích českých a starorakouských jen chudé, skoro docela bezvýznamné trosky. Tím hlavně sluší vysvětlovati, že se v Uhřích podařilo to, oč se v jiných zemích monarchie marně usilovalo: zachovati právní souvislost mezi starou ústavou stavovskou a moderní ústavou demokratickou, nahraditi způsobem zcela zákonným starou onu ústavu ústavou moderní, jež měla stát stavovský přetvořiti velmi radikálně ve stát lidově konstituční s říšským sněmem, složeným z poslanců volených přímo lidem, s vládou tomuto sněmu odpovědnou, s občanskou rovnoprávností a svobodou tisku. Tato

nová ústava, nabyvši zákonné platnosti v dubnu 1848, byla sice uvedena v život, ale již po několika měsících byla zrušena, aby ustoupila úplně-
mu absolutismu. Nicméně při konečné úpravě
tamních poměrů ústavních r. 1867 byla uznána
zásadní platnost zákonů z r. 1848, jež arci byly
zároveň podstatně změněny.

Také v zemích neuherských děly se s počátku
pokusy vytvořiti moderní ústavu ze starých
ústav stavovských, ale brzy sešlo se s této cesty,
jež byla by umožnila zachovati právní souvislost
s minulostí. Již v dubnu 1848 dána byla zemím
neuherským z pouhé moci panovnickovy (oktro-
jem) společná konstituce (t. zv. dubnová, Pillers-
dorfova), která nedbajíc nikterak historických
práv jednotlivých zemí a jejich dosavadního zří-
zení, zaváděla společný říšský sněm, obeslaný
nikoli sněmy jednotlivých zemí, nýbrž přímo vo-
ličstvem, a společné ministerstvo odpovědné to-
muto říšskému sněmu. Také ústavní osnova vy-
pracovaná ústavodárným sněmem říšským
v Kroměříži, ač sněmům jednotlivých zemí při-
znávala jistou moc zákonodárnou, chtěla vytvo-
řiti ústavu společnou všem zemím neuherským,
založenou nikoli na jejich historických právech,
nýbrž na základech docela nových, ústavu, již by
se za činné účasti zemí a národů samých bylo rá-
zem dovršilo státní sjednocení zemí neuherských
připravené předchozím vývojem a tím by se byl i

formálně utvrdil dosavadní faktický dualismus
monarchie.

Avšak ani obě ústavy pro země neuherské
z r. 1848 nenabýly skutečné platnosti, ani nová
ústava uherská si ji nezachovala. V březnu 1849
byly nahrazeny novou ústavou oktrojovanou
(t. zv. březnovou, Stadionovou), která se týkala
nejen všech zemí neuherských, nýbrž i Uher, jichž
zvláštního postavení neuznávala, tedy ústavou
všeříšskou. Ale ani tato ústava nevešla skutečně
v život, a jiné ústavy se již tehdy národům habs-
burským nedostalo. Naopak koncem r. 1851 na-
stal absolutismus naprostý, tužší než byl do roku
1848 (absolutismus bachovský). Z velikého
hnutí r. 1848 zůstaly v platnosti jen zrušení pod-
danství a zásada rovnosti všech občanů před zá-
konem. Všechny ostatní jeho úspěchy zanikly
zároveň s posledními zbytky starých stavov-
ských řádů a práv, starých historických ústav
zemských jak v oblasti českorakouské, tak
i v Uhřích. Prvně se tu podařilo uskutečniti ideál,
jehož se marně domáhala minulá století, úplnou
ústavní a správní jednotu všech částí monarchie
habsburské, jednotný a jednotně spravovaný stát
rakouský. Aby tato uměle vytvořená jednotna
byla zabezpečena, bojovalo se všelikým způso-
bem proti „partikularistickým“ snahám národů
habsburských, usilovalo se vštípiti jim jednotné
vlastenectví rakouské, vytvořiti z nich jednotnou

národnost rakouskou, což se u národů neněmec-
kých rovnalo důsledné germanisaci.

Ale ukázalo se brzy, že tento stav, jenž byl za-
jistě v příkrém rozporu s historickými tradicemi
a národním citěním velké většiny obyvatelstva
habsburské monarchie, nezjednával říši žádoucí
síly a moci ani na venek ani uvnitř. Nepříznivý
výsledek války italské (ztráta Lombardska
1859), těžká situace zahraniční a rostoucí fi-
nanční nesnáze způsobily konečně pád absolu-
tismu.

Neodvolatelným diplomem říjnovým císaře
Františka Josefa I. z r. 1860 byla habsburská
monarchie definitivně proměněna ve stát konsti-
tuční. Ústava vydaná na jeho základě v únoru
1861 (ústava únorová) týkala se celého území
říše habsburské i s Uherskem a zaváděla vedle
společného sněmu říšského o dvou sněmovnách
— říkalo se mu říšská rada — i zemské sněmy
s jistou pravomocí zákonodárnou. Ačkoli únorová
ústava přiznávala sněmu uherskému mnohem
rozsáhlejší pravomoc než sněmům ostatním a
velmi podstatně omezovala pravomoc říšské
rady ve věcech uherských, Uhrům to nestačilo.
Zavrhuje diplom říjnový i únorovou ústavu,
protože byly jednostranně oktrojovány, hájili
platnost uherské ústavy a zákonů z r. 1848.
Zprvu postupovala Vídeň proti Uhrům velmi
rázně, ale nakonec ustoupila. Roku 1867 došlo
k vyrovnání s Uhry a ke korunovaci Františka

Josefa za krále uherského. Dosavadní říšská
rada stala se zastupitelstvím toliko zemí neuher-
ských, jež v prosinci 1867 dostaly novou ústavu
(ústava prosincová).

Tak mocnářství habsburské nabylo své duali-
stické podoby, kterou si zachovalo až do konce,
stalo se říší rakousko-uherskou. Uherská část
monarchie dostala zákony z roku 1867 tolik sa-
mostatnosti, že se z jednotného před tím státu
stal spolek dvou států samostatných, které měly
krom společného panovníka a společného vojska
i některé jiné věci společné a pro ně společné or-
gány (ministerstvo věcí zahraničních a c. a k.
domu, společné ministerstvo války, ministerstvo
říšských financí, delegace), ale uvnitř se vyví-
jely zcela samostatně a své vzájemné vztahy ho-
spodářské i obchodní upravovaly dočasnými
smlouvami. Obsazením Bosny a Hercegoviny
(1878) a pozdější jejich anexí (1908) přibyl
k oběma státům monarchie rakousko-uherské
člen nový, přičleněný k jejímu dualistickému
ústrojí jako zvláštní území, jež nebylo připojeno
ani k jedné ani k druhé její části, ale jak v záko-
nodárství, tak v oboru moci výkonné oběma bylo
podřízeno.

Kdežto propast utvořená r. 1867 mezi Uhrami
a ostatními zeměmi monarchie, pro něž teprve za
světové války byl úředně ustanoven společný ná-
zev „Rakouska“ (do té doby nazývaly se úředně
„zeměmi na říšské radě zastoupenými“, neúřed-

ně zeměmi předlitavskými), potomní dobou stále se prohlubovala, pokračovalo naopak sjednocování zemí neuherských na základě jejich společné ústavy prosincové. Ačkoli tato ústava byla v mnohých bodech rozhodným pokrokem proti dřívějšímu stavu i proti ústavě únorové z r. 1861 (stanovila odpovědnost ministrů i t. zv. základní práva občanská, zvláště svobodu osobní a z ní plynoucí svobodu svědomí, vědy, tisku, svobodu spolčovací a shromažďovací, dále bezpečnost a neporušitelnost majetku), potírali ji Čechové co nejrozhodněji, poněvadž bezvýhradně uznávala dualismus a tím nepřímo snižovala státoprávní význam české koruny. Vidouce, že se Vídeň sama vzdává jednoty říše, jali se také pro země české vymáhati podobné postavení jaké bylo přiznáno Uhrám. Ale konečný nezdar velikého státoprávního boje českého, jenž vyvrcholil českou státoprávní deklarací z roku 1868 a fundamentálními články z r. 1871, jenom ještě utužil dualistické zřízení říše uzákoněné roku 1867, a tím i ústavní a správní jednotu Předlitavska. Také zavedení přímých voleb do říšské rady, jež podle ústavy únorové i prosincové byla obesílána zemskými sněmy (1873), i pozdější změny volebního řádu do rady říšské, zvláště zavedení všeobecného přímého práva volebního (1907), byly dalšími stupni v upevňování této jednoty.

Avšak pravé vnitřní jednoty ani potom v Předlitavsku nebylo. Mělo společný parlament, jenž

významem i působností daleko převyšoval a stále více zastiňoval zemské sněmy; mělo společné zákonodárství, společné nejvyšší úřady i soudy, ale rozdíl mezi jednotlivými zeměmi a jejich skupinami, vytvořené nestejným vývojem historickým i rozdílností přirozených poměrů, nezanikly a nepřestávaly působiti. Jednotlivé země měly až do konce svou samostatnou, třeba silně omezenou působnost, své vlastní hospodářství, svou vlastní domácnost a přes celkovou stejnotvárnost svého zřízení žily po některých stránkách svým vlastním navzájem odchýlným životem. V mezích pravomoci zemím přiznané vyvíjely se samostatné, ne však stejné, zemské instituce správní, hospodářské, sociální a kulturní. A také v působnosti a vývoji nižších útvarů autonomních, obcí a okresů, uplatňovaly se rozdílné historické tradice i zvláštní politické snahy občanstva.

Nejvíce však rušila vnitřní jednotu Předlitavska národnostní rozmanitost obyvatelstva. Ještě bachovský absolutismus mohl se oddávat illusi, že se mu podaří vytvořit ze všech zemí habsburské říše, také uherských, jednotný stát ovládaný živlem německým, stát, jehož třeba jen povrchně německý ráz opravňoval by habsburské vladaře k boji o prvenství v říši německé. Avšak vyrovnání z r. 1867 pochovalo nadobro tuto illusi, neboť v uherské části monarchie byly jim němčina a německý živel vytlačeny z úřadů a z veřejného

života skoro úplně a osamostatněnému státu uherskému vtištěn ráz čistě maďarský. Protože pak již rakouská porážka z r. 1866 rozhodla boj o prvenství v říši německé definitivně ve prospěch Pruska a habsburskou monarchii nadobro vytiskla z Německa, pominul naznačený již důvod k udržování jejího německého rázu také pro Předlitavsko. Ale naopak právě odtržením Uher od ostatní monarchie vzrostla přirozená i dějinným vývojem posledních století vypěstovaná převaha německé národnosti a německého jazyka nad národy a jazyky neněmeckými a ti, kdo řídili rakouskou politiku, měli za slušné chrániti a upevňovati tuto převahu proti náporu národností neněmeckých, domáhajících se stejných práv s Němci.

O významu a závažnosti národnostních zápasů z toho vzešlých, poučuje již zřejmý pohled na národnostní složení obyvatelstva v neuherské části říše habsburské. R. 1900 napočítalo se tu úředně zhruba 26 milionů obyvatel, z nichž přihlásilo se k obcovací řeči německé něco přes 9 $\frac{1}{2}$ mil., k české skoro 6 mil., k polské 4 $\frac{1}{4}$ mil., k ruské více než 3 $\frac{1}{2}$ mil., k slovinské 1 $\frac{1}{2}$ mil., k srbochorvatské přes 700.000, k italskolatinské 727.000 a k rumunské 231.000. Uznáme-li obcovací řeč za spolehlivé kritérium národnostní příslušnosti, dospějeme k tomu, že Němců bylo v Předlitavsku necelých 36% proti více než 60% Slovanů (23·2% Čechů, 16·6% Poláků, 13·2%

Rusínů, 4·7% Slovinců a 2·8% Srbochorvatů). Toto obyvatelstvo slovanské bylo arci roztrženo geograficky a nejednotné kulturou, politickými tradicemi a tendencemi a z části mezi sebou zneprátelené (Poláci a Rusíni), také se nerovnálo Němcům svou silou hospodářskou, sociální a vůbec kulturní, ale přece, čím více se rozvíjelo i těmito směry, tím více rozbíjelo představu o německém rázu Předlitavska.

S touto představou se ostatně také špatně srovnávalo, že ze dvou hlavních historických skupin zemí neuherských, skupina česká (Čechy, Morava a Slezsko), počtem obyvatelstva větší a hospodářsky vyvinutější, měla podle úředních sčítání dvě třetiny obyvatelstva českého proti jedné třetině německé, že i ve skupině starorakouské bylo na 25% obyvatelstva neněmeckého (Slovinců, Italů, Srbochorvatů a Čechů) a ze zbývajících tří zemí, připojených k monarchii později, dvě (Halič a Dalmacie) byli čistě slovanské a jedna (Bukovina) měla většinu rumunsko-rusínskou.

Nedemokratičnost a částečně umělá úprava starších volebních řádů jak do zemských sněmů tak do rady říšské nedovolovaly, aby se tato číselná síla neněmeckých národů Předlitavska zřetelně projevila v jeho veřejném životě. Ačkoliv v zemích české koruny byly dvě třetiny českého obyvatelstva proti jedné třetině německé, domohli se Čechové většiny na sněmu v Čechách

teprve roku 1883 a na Moravě dokonce teprve r. 1905. A v říšské radě teprve všeobecné volební právo z r. 1907 dalo neněmeckým národům většinu, třeba mnohem menší, než by byl vyžadoval jejich skutečný počet. Z úhrnného počtu 501 mandátů připadlo jich Němcům 225, t. j. bezmála 45%, ačkoli odevzdaných německých hlasů bylo jen 38-38% a r. 1900 bylo Němců napočteno jen asi 36%, všem národům slovanským 250 (Čechům 107, Polákům 77, Rusínům 30, Slovincům 18, Srbům a Chorvatům 18), t. j. necelých 50%, ačkoli odevzdáno bylo více než 56% hlasů slovanských a r. 1900 bylo napočteno Slovanů přes 60%, Italům 19 a Rumunům 4. Z toho nerovného zastoupení národů ve sborech zákonodárných vyplývalo přirozeně jejich slabší zastoupení v státní správě a také menší péče o jejich potřeby kulturní a hospodářské. To vše pak bylo vedle otázky jazykové stálým zdrojem těžkých bojů národnostních ve vnitřní politice Předlitavska.

Mnohem jednotnější než Předlitavsko jevíly se po r. 1867 Uhry. Království chorvatské se Slavonií sice si vymohlo vyrovnáním z r. 1868 samostatnější postavení než měla kterákoli země v Předlitavsku, ale odstraněním někdejší samostatnosti Sedmihradska vše ostatní bylo spojeno v jediný útvar s jednotným státním zřízením, jediným říšským sněmem a jednotnou správou ústřední. Nebylo tu zemí jako před Li-

tavou, nýbrž jen komitáty se samosprávou starého způsobu a nevalného skutečného významu. Výhradní panství maďarštiny v státním životě dávalo uherskému státu na venek ráz čistě maďarský.

V pravdě však ani Uhry nikterak nebyly státem národnostně jednotným. Podle úředního sčítání bylo r. 1900 ve vlastních Uhřích (bez království chorvatského) mezi 16·7 miliony všeho obyvatelstva 8·6 mil., t. j. 51·4% Maďarů, takže tu Maďaři měli nepatrnou nadpoloviční většinu, ale ve velikém Uhersku (s Chorvatskem) bylo jich mezi 19·12 miliony 8·68 mil., t. j. 45·41%, tedy značně méně než polovina. Z ostatního obyvatelstva bylo Rumunů 2·78 mil. (14·6%), Srbů a Chorvatů 2·71 mil. (14·2%), Němců 2·11 mil. (11%), Slováků 2 mil. (10·5%), Rusínů 428.000 (2·2%). Politické postavení těchto nemaďarských národů v Uhřích nejlépe se obráží v tom, že v uherském parlamentě měli na konec mezi 413 poslanci jen 5—6 zástupců (před tím, po volbách z r. 1906 pro národnosti nejpříznivějších, bylo jich 25). Je na snadě, že také v oboru kulturním (zvl. ve školství) a hospodářském jednalo se s národnostmi podle toho.

II.

Rozklad Rakousko-Uherska a rozchod jeho národů.

Když se r. 1526 spojily tři základní státní skupiny potomní monarchie habsburské, nebylo možno s plnou jistotou předvídati, že spojení to bude trvalé. Jak v Čechách tak v Uhřích byla od začátku uznávána dědičnost trůnu v rodě habsburském, ale nástupnický řád nebyl v obou těch státech ani úplně nepochybný ani úplně stejný, takže nebylo zcela jisté, že v nich bude vládnouti vždy týž člen rodu habsburského a že to bude právě vládce zemí starorakouských. Povážlivější bylo, že mezi habsburskou dynastií a stavy jejich zemí docházelo brzy k velmi vážným rozporům jak o hranice práv jejich a panovníkových vůbec, tak zvláště o jejich právo na svobodu náboženskou.

V Čechách povstali stavové z té příčiny již proti Ferdinandovi I. (r. 1547), ale byli poraženi a přísně potrestáni. Proti Rudolfovi II., který již v prvním období své vlády zažil menší

spiknutí v Čechách podnícené p. Jiřím z Lobkovic (1593), vzbouřili se později nejprve Uhři (povstání Bočkajovo 1605) a potom stavové všech jeho zemí, nevyjímaje Rakušanů (1608—1609). Ale v čele toho odboje stál jiný člen habsburské dynastie, Rudolfův bratr Matyáš, který se tak zmocnil vlády nejprve v některých zemích Rudolfových, na konec ve všech. Již za těchto bouří začalo se uváděti v pochybnost dědické právo rodu habsburského na trůn český a uherský a stavové jali se hlásati, že jim náleží právo svobodné volby. Za velikého českého povstání z r. 1618 odřekli se pak stavové čeští opravdu dynastie habsburské a zvolili si krále z dynastie jiné (Bedřich Falcký). Ale toto odtržení zemí českých od monarchie habsburské dlouho netrvalo. Naopak bělohorské vítězství nad českým odbojem dalo habsburské dynastii příležitost utvrditi své dědické právo na trůn český. Obnoveným zřízením zemským z r. 1627 byla slavnostně a určitě vyhlášena dědičnost trůnu českého v rodě habsburském po meči i po přeslici.

V Uhřích na takové formální uznání dědičnosti trůnu v rodě habsburském, ovšem toliko po meči, došlo o šedesát let později (1687) za vítězného postupu císařských vojsk proti Turkům. I tam předcházely veliké bouře stavovské (spiknutí Vesselényiho a Zrinského 1671, odboj Emerica Tökölyho 1678—1685), podnícené protireformáčními a absolutistickými činy habsburské vlá-

dy a ovšem mocí pokořené a krutě potrestané. Ale za nedlouhou propuklo z odporu proti vídeňskému absolutismu nové povstání, jehož vlastní původce František Rákoczy několik let (1704 až 1711) samostatně vládl nad valnou částí Horních Uher. Toto povstání Rákoczyho skončilo se roku 1711 mírem szatmárským, jenž nikoli neprávem bývá nazýván smírem mezi dynastií a národem uherským. Stará stavovská ústava uherská byla celkem obnovena.

Protože v Čechách dědické právo bylo přiznáno mužskému i ženskému potomstvu, v Uhřích však toliko mužskému, nebyla jednota monarchie habsburské zajištěna pro případ, kdyby vládnoucí dynastie habsburská byla vymřela po meči. Tento nedostatek byl odstraněn pragmatickou sankcí císaře Karla VI. z r. 1713, přijatou všemi zeměmi říše habsburské. Jí teprve stanoven byl přesně a určitě společný řád nástupnický pro všechny země habsburského mocnářství tak, že od té doby týž člen rodu nastupoval právnický nutně a nerozdílně (indivisibiliter et inseparabiliter) podle téhož řádu posloupnosti ve všech zemích habsburských.

Přes toto právnický dokonale zajištění nedílnosti habsburské monarchie došlo brzy potom po smrti císaře Karla VI. nejen k vážnému okleštění její české části (ztrátou skoro celého Slezska), nýbrž dokonce k přechodnému odpadnutí samého království českého od říše habsburské, když

v l. 1741—3 bavorský vévoda Karel Albrecht vládl v Praze jako český král uznávaný značnou částí české šlechty. Potom však nebyla jednota zemí rodu habsburského uvedena v pochybnost skoro celých sto let, naopak dostalo se jí r. 1804 formálního výrazu zavedením titulu „císaře rakouského“ pro jejich společného panovníka.

Teprve revoluční hnutí r. 1848 otráslas říši habsburskou tak, že se na čas rozpadla. Kdežto v zemích českých a starorakouských toto hnutí neobracelo se proti jednotě říše, usilujíc toliko o její vnitřní přetvoření — Palacký tehdy napsal, že by bylo třeba Rakousko utvořit, kdyby ho ještě nebylo — a na čas odpadlé království lombardsko-benátské brzy zase bylo podmaněno, vedla revoluce uherská k skutečnému odtržení Uher zcela formálním sesazením rodu habsburského s trůnu a dosazením vlastního diktátora (Košut). Bylo třeba dobýti Uher zpět brannou mocí císařskou, již přispělo na pomoc vojsko ruské. Pokořené Uhry byly stejně jako neuherské země habsburské potrestány novým absolutismem, po jehož pádu domohly se brzy v říši habsburské skvělého postavení. Poslední zkouška před světovou válkou byla jednotnost habsburské monarchie podrobena za války s Pruskem r. 1866, ale pokus pohnouti Čechy k odpadnutí od říše habsburské se tehdy nezdařil. Svou porážku arcim monarchie, ztrativší již před tím Lombardsko (1859), zaplatila ztrátou Benátska.

Od té doby bylo Rakousko-Uhersko ušetřeno nebezpečných otřesů, neboť ani český zápas státoprávní ani boje způsobené osamotňovacími snahami uherskými neuváděly v pochybnost trvání a celistvost říše. Za to uvnitř rostly rozpory, jež připravily půdu pro rozklad, který se pak dostavil za světové války. Abychom plněji pochopily vnitřní příčiny a zdroje jak toho rozkladu, tak i potomního nového seskupení zemí rozpadlé říše, abychom lépe porozuměli počátečnímu vývoji nových státních útvarů vzniklých na troskách habsburské monarchie, je třeba doplniti povšechný náčrtek základních rysů jejího dějinného vývoje, podaný v předchozí kapitole, přehledem politických snah a cílů hlavních národnostních složek zaniklé monarchie v posledním období jejího trvání, zejména pak jejich poměru k životním otázkám jejich společné říše.

Říká-li se, že vyrovnáním z roku 1867 rozdělili se dva národové Rakousko-Uherska, Němci a Maďaři, o vládu nad ostatními jeho národy, platí to plnou měrou toliko o Maďarích se zřetelem na uherskou část monarchie. Neboť tam byli Maďaři opravdu národem panujícím, jehož vůli a rozhodování byly podrobeny všechny tamní národy nemaďarské. V neuherské části habsburské říše Němci takového postavení neměli. Jejich převaha nad ostatními národy, založená jak na jejich síle početní, hospodářské a kulturní, tak na tradičním německém rázu dynastie, dvora a ústřed-

ních úřadů, uplatňovala se jak ve vnitřním životě politickém, tak v politice zahraniční. Ve společných věcech celé monarchie a zvláště její předlitavské části jistě oni vedle dynastie mívali první a často rozhodující slovo, ač ani tu nebývalo možno nedbati zcela hlasu národů ostatních, zejména těch, které — jako Poláci a Čechové — měly po Němcích největší význam politický. Do vnitřního života všech těchto národů nezasahovali však Němci ani zdaleka tak jako Maďaři do života nemaďarských národností v Uhřích. Nicméně je pravda, že Němci měli v předlitavské části habsburské monarchie postavení přednostní, a že byli pokládáni a sami se prohlašovali za živel, jehož zvláštní pěstování a podporování vyžadoval prospěch říše, protože prý jako tmel spojovali její pestré složky národnostní v pevnou jednotu, rušili jejich odstředivé tendence a tedy v pravdě byli živlem stát udržujícím.

Vizme tedy nejprve, jaké byly politické snahy, myšlenky a city těchto dvou hlavních národů říše rakousko-uherské a jaký byl jejich vnitřní poměr k této říši!

O *Maďarech* možno jistě říci, že ze všech národů monarchie měli nejvíce příčin lnouti k ní upřímně a starati se o její zachránění a upevnění. Nemohli nic očekávati ani od svého úplného osamostatnění, ani od spojení s jiným útvarem státním a v každém případě byli by rozkladem

habsburské monarchie ztratili. Neboť příslušnost k ní přinášela jim nejen cenné výhody hospodářské, jež dovedli zvětšovati úspěšným hájením svých zájmů v jednáních o úpravu vzájemného poměru mezi oběma částmi Rakousko-Uherska, nýbrž i znamenitý prospěch politický. Dávala jim zajisté sílu k dokonalému ovládnutí nemaďarských národů, chránil je zároveň proti nebezpečí iredentismu, jistě velmi vážnému, když skoro všichni národové, kteří v Uhřích žili pod panstvím maďarským mohli hledati svou spásu u svých šťastnějších bratrů v nejbližším sousedství. Maďaři, ač si toho byli nepochybně vědomi, neradi to přiznávali. Naopak, dávali skoro stále najevo nespokojenost se svým postavením v říši habsburské, dovolávající se svého velikého významu pro ni. Byli nesmírně žárliví na svou nezávislost a nepřestávali usilovati tvrdě a důsledně o uvolnění všech svazků, které je poutaly k Vídni. Nezastavili se ani před brannou mocí, nýbrž se domáhali zřízení samostatné armády uherské s maďarským velením. Byly o to těžké boje, protože císař František Josef byl v těchto věcech zvláště citliv, ale nakonec Maďaři dosáhli zpravidla aspoň částečného splnění svých požadavků. Poměr Maďarů k dynastii tím arci nezískal, ano následník trůnu František Ferdinand, těžce nesa bezohlednost Maďarů, zabýval se plány na jejich pokoření, k čemuž chtěl užiti národů nemaďarských. Ale nesporný společný zá-

jem svedl Maďary a dynastii vždy dohromady. Neboť Maďarům jistě záleželo na zachování říše a zvětšení její moci. Rozšiřování habsburského vlivu na Balkáně bylo stejně přáním Maďarů jako dynastie, ano balkánská politika Vídně byla z největší části podněcována a řízena Maďary. To se ukázalo i po vypuknutí světové války. Jest pravda, že uherský ministerský předseda Tisza byl proti vypovězení války, protože neměl situaci za dosti příznivou a nepřál si anekse Srbska, jež byla by posilnila slovanský živel v monarchii. Ale přes to je jisté, že Maďaři po pravdě viděli v této válce především válku svou.

Ačkoliv však zachování říše bylo vážným zájmem Maďarů, nebyli ochotni přinášeti mu jakékoliv těžší oběti. Aby nepřišli o své panství v Uhřích, vzpírali se důsledně všem pokusům o novou, k národnostem spravedlivou úpravu monarchie, a tím jistě valně přispěli k jejímu vnitřnímu rozvratu. Zvláště však za války objevila se velmi zřetelně tato jejich nechuť přinášeti oběti ve prospěch společné říše. Než Itálie vstoupila do války, doporučovali Maďaři svorně, aby se Rakousko-Uhersko pokusilo získati ji na svou stranu odstoupením velikých a cenných kusů území rakouského, ale se stejnou svorností odmítali po celou válku myšlenku, aby se přistoupení Rumunska k ústředním mocnostem koupilo územními ústupky v Sedmihradsku. Byli jen ochotni svoliti, aby se Rumunsku postoupila

rakouská Bukovina. Velmi neochotně chovali se Maďaři za války k předlitavské části monarchie také v oboru zásobovacím. Agrárním Uhrám dařilo se tehdy přirozeně daleko lépe než průmyslovým a z části neúrodným zemím předlitavským, ale jen s největšími obtížemi a takřka mocí podařilo se přiměti Uhry, aby jim poskytlí ze svých zásob, a také v zásobování armády byli nadmíru zdrženliví. Dokonce užívali své převahy v tomto oboru k nátlaku politickému.

Ještě za porad o chystaném manifestu císaře Karla v říjnu 1918 vynucoval uherský ministerský předseda Weckerle pohružkou, že zastaví všechno dodávání potravin z Uher do Rakouska, takovou formulaci manifestu, aby se v ničem nedotkl integrity Uher. Sám tento požadavek, zastávaný s tvrdou neústupností ve chvíli, kdy se podnikal poslední pokus o záchranu monarchie a kdy bylo jisté, že se nemůže zdařiti bez velikých obětí, ukazuje, jak málo bylo u Maďarů obětavosti ve prospěch společné říše. Když pak manifest byl vydán, vytasil se uherský ministerský předseda s prohlášením, že jest třeba vrátiti se k pouhé personální unii mezi Uherskem a ostatními zeměmi mocnářství. A uherská sněmovna vyslovila se jednomyslně pro povolání uherských vojenských sborů s bojiště do vlasti. Provádění tohoto usnesení zasadilo rakousko-uherské moci vojenské jednu ze smrtelných ran.

Mezi rakouskými Němci byly co do poměru k říši rakousko-uherské dva směry. Jedni cítili především rakousky, Inuli upřímně k Rakousku a k dynastii a většinou měli nechuť k Německu, ovládanému protestantským Pruskem, jemuž nemohli zapomenouti jeho vítězství z roku 1866. K tomuto směru patřila hlavně byrokracie, vojsko a šlechta, z lidu pak konservativní, katolicky smýšlející drobné měšťanstvo a rolnictvo, soustředěné na konec hlavně ve straně křesťansko-sociální. Jiná část rakouských Němců, vedená studovanou inteligencí a zastoupená zvláště silně v zemích českých, cítila především německy a z části přímo velkoněmecky. Její vrcholnou touhou bylo co nejúplnější splynutí Rakousko-Uherska s Německem. Dosažení tohoto konečného cíle chtěla připravovat bojem proti historickým právům a tradicím národů i zemí habsburských, soustavným šířením němčiny a němectví mezi národy neněmeckými a brzděním jejich vlastního národního rozvoje. Ve svých krajních výběžcích obracel se tento směr někdy dosti ostře proti habsburské dynastii a nepožíval proto vždy její přízně. V politice zahraniční líšily se oba směry tak, že směr rakouský byl za jedno s dynastií v touze po rozšíření státního území, německý stavěl se proti němu, jakmile tušil z něho nebezpečí pro německý ráz monarchie. Podporoval snahu Poláků o zvláštní postavení pro Halič, aby se tím oslabil slovanský živel v Před-

litavsku, a byl z podobné příčiny proti připojení Bosny a Hercegoviny jakožto zemí slovanských. Stále důvěrnější sblížování Rakousko-Uherska s Německem, zvláště od annekční krise z roku 1908, stíralo znenáhla naznačené rozdíly obou směrů. Čím více upadalo v zapomenutí někdejší soupeřství mezi Pruskem a Rakouskem, čím více sblížovalo se hohenzollerské Německo s habsburským Rakousko-Uherskem v politice zahraniční, tím rozhodnější převahy nabýval mezi rakouskými Němci onen směr německý. A společný vstup obou říší do války světové zpečetil tuto převahu. Co nejtěsnější sblížení, ano splynutí Rakousko-Uherska s Německem stalo se společným programem skoro všech rakouských Němců, bylo také veřejně hlásáno a skutečně připravováno za podpory samé vlády. I v sociální demokracii rakouské, v níž bylo před tím dosti ochoty k přetvoření Rakouska ve spolek autonomních národností, nabyta za války vrchu myšlenka státu nadnárodnostního, tedy ovšem německého.

Celkem sluší přiznati, že skoro všechno německé obyvatelstvo habsburské monarchie stálo za války oddaně k říši jsouc přesvědčeno, že jeho osud jest v tu chvíli nerozlučně spjat s osudem říše. Cítilo, že vítězství Rakousko-Uherska přiblíží je k splnění jeho cílů a tužeb národních, utvrdí snad na vždy vládu jeho nad národy neněmeckými a uvede je v bratrský svazek s Ně-

meckem, jako naopak bylo mu jasné, že porážka Rakousko-Uherska byla by i pro ně ranou nadmíru těžkou. Tak se vysvětluje válečné nadšení rakouských Němců, jejich vytrvalost a obětavost za války, v níž s celou duší a celým srdcem stáli za Rakousko-Uherskem a jeho mocnějším spojencem.

Docela jinak vyvíjel se poměr neněmeckých národů k monarchii habsburské. *O Česích* již víme, že se r. 1848 projeví v jistém smyslu lepšími Rakušani než rakouští Němci. Odmítajíce snahy části svých německých spoluobčanů, kteří byli ochotni obětovati Rakousko myšlence velkého Německa, prohlásili se co nejrozhodněji pro zachování samostatného Rakouska. Měli ovšem na mysli Rakousko jiné, než bylo Rakousko Metternichovo, Rakousko přetvořené tak, aby se stalo pravým domovem všech svých národů a dávalo jim všechny podmínky svobodného vývoje. Té myšlenky zůstala česká politika věrna až do světové války. Nezviklaly jí v tom ani útrapy bachovského absolutismu, ani pokušení r. 1866, kdy se, jak víme, Čechové nedali zlákat k odpadnutí od Rakouska. Když potom Maďaři vyrovnáním z r. 1867 rázem došli splnění svých politických snah, podnikli Čechové, připravení současně o valnou část toho, co jim bylo přiznáno v letech předchozích, veliký zápas za své státní právo. Ale cílem toho zápasu bylo vždy jen, aby dobyli podobné samostatnosti zemím české ko-

runy v rámci habsburské říše, jaké dosáhli Maďaři pro země koruny svatoštěpánské. Nikdy nespoměval tento zápas proti monarchii samé, nikdy nešlo v něm o odtržení zemí českých od říše habsburské. Svědčí o tom nejlépe samo slavné uznání českého státního práva, kterého se Čechům dostalo od cís. Františka Josefa zářijovým reskriptem z r. 1871 zároveň s určitým slibem, že toto uznání v brzkou budoucnost bude utvrzeno korunováním císařovým za krále českého. Ačkoli místo splnění této slibu dožili se potom Čechové ostře protičeského kursu vládního, nedali se strhnouti k politice, jež byla by mohla vésti k rozchodu s říší samou. Ano poměr české politiky k monarchii habsburské stával se v potomní době stále pozitivnější. Trvala sice zásadně na státoprávním ohrazení, s nímž Čechové prvně vstoupili do říšské rady, ale prakticky se pohybovala docela na půdě ústavy z r. 1867 a v jejím rámci. Snažila se především zjednatí českému národu základní podmínky k jeho zdárnému vývoji politickému, kulturnímu a hospodářskému, podporovati tento rozvoj a zvyšovati tak politický význam svého národa.

Naděje na lepší politickou budoucnost svého národa se arci Čechové nikdy nevzdali, ale skoro všichni představovali si ji jen v rámci habsburské monarchie. Také se jí arci sami snažili připravovat. Proto v politice vnitřní bojovali o zlovení nadvlády živlu německého a náležité poli-

tické uplatnění národů neněmeckých, zvl. slovanských; v politice zahraniční pak potírali příliš těsné spojenectví s říší německou, které se jim jevilo závislostí Rakousko-Uherska na Německu, a usilovali o lepší poměr k státům slovanským, zejm. k Rusku a Srbsku. Byli přesvědčeni, že touto cestou dobudou svému národu takového postavení v Rakousko-Uhersku, aby se srovnávalo s jeho velikou minulostí i s jeho přítomným významem. Na rozchod s monarchií nepomýšleli již proto, že ve svém sousedství neměli státu, k němuž by se byli mohli přikloniti a plnou samostatnost nemohli pokládati za možnou ani žádoucí bez radikální přeměny státně-politických poměrů v Evropě, na kterou nebylo lze spoléhati. Jsouce si vědomi této spojitosti svých osudů s osudy habsburské říše, oddávali se mnozí Čechové naději, že ji pochopí také dynastie a očekávali od ní splnění svých tužeb politických.

Poslední léta před válkou kalil se ovšem poměr Čechů k habsburskému císařství stále více vlivem událostí vnitřních i vnějších, jež válku předcházely a připravovaly. A válka odvrátila je od něho docela. Povinnost bojovati proti dvěma slovanským státům a národům, k nimž byli přitahováni citem romantického bratrství, a proti Francii, k níž vždy chovali upřímné sympatie, byla národně uvědoměným Čechům hrůzou. Známý výrok německého říšského kancléře Bethmanna Hollwega o válce mezi Germány a Slo-

vany jim tuto strašlivou povinnost také nemohl osladiti. Čechům však nadto bylo od začátku jasné, že by vítězství Rakousko-Uherska ve spolku s Německem znamenalo nejen pochování jejich snů o obnovení státní samostatnosti zemí české koruny snad na vždy, nýbrž i vážné zhoršení jejich dosavadního stavu politického. Napopak od porážky Rakousko-Uherska směli očekávat splnění svých politických tužeb ať v Rakousku-Uhersku nebo na jeho troskách. Není divu, že do války nešli Čechové ani s nadšením ani s touhou po vítězství Rakousko-Uherska. Skoro všichni byli srdcem od počátku na straně jeho nepřátel a někteří brzy se na ni postavili zcela otevřeně. Vojáci dávali se zajímati a v zajetí se po čase seskupovali v legie, aby bojovali proti Rakousko-Uhersku. Někteří politikové (Masaryk, Beneš) odešli do zemí spojeneckých, aby tam podnikli publicistický a diplomatický zápas za politické osvobození svého národa třeba rozbitím habsburské monarchie.

Také ti, kdo zůstávali doma, odvraceli se stále více od Rakouska. Vedle zpráv o činnosti krajanů přešlých na druhou stranu fronty pudilo je k tomu nejvíce nepřátelské chování vlády vídeňské ke všemu českému, kruté pronásledování „podezřelých“ jednotlivců (odsouzení dra Krámaře a dra Rašína k smrti), boj proti české národní tradici ve školách, potírání všeho, co připomínalo někdejší českou samostatnost, zavá-

dění úřední němčiny i v krajích čistě českých atd. Tak již dlouho před koncem války rozešla se ohromná většina českého národa vnitřně nadobro s císařstvím habsburským a přetrhání všech svazků s ním ve chvíli jeho konečné porážky bylo téměř již jen činem formálním.

Nebylo nikterak dilem nahodilého sběhu událostí, že v tu chvíli stála po boku Čechů slovenská větev jejich národa, *Slováci* v Uhřích. Jejich politický život byl od zavedení dualismu velmi chudý — v uherském parlamentě mívali 2—7 poslanců, od r. 1910 jen 3 — a vyčerpával se skoro jen bojem za rodnou řeč. Kdežto jedni, zvl. starší, uspávali se romantickým snem o osvobození svého národa Ruskem, jiní s důvěrou a nadějí vzhlíželi k Čechům. Při tom neměli odvážnějších plánů politických. Šlo jim sotva o více než o zachování vlastní národnosti proti snahám maďarisačním, jež stále se stupňující, uváděly ji do nejméně nebezpečí. Bylo přirozené, že ve svém těžkém zápase hledali pomoci u Čechů, třeba tu mohlo jít jen o pomoc mravní. Neboť vědomí příslušnosti k národnímu kmeni, jehož silnější větvi byli Čechové, u Slováků nikdy nezahynulo. Přes rozkol způsobený zavedením vlastního spisovného jazyka na Slovensku bylo tam v živé paměti, že do poloviny XIX. století Slováci uherští měli společný spisovný jazyk s Čechy a že dali českému písemnictví některé z jeho největších ozdob, tak slavného pěvce slovenské vzá-

jemnosti Jana Kollára a velikého původce „Slovanských starožitností“ P. J. Šafaříka. Toto vědomí bylo zvláště silné u Slováků, kteří, nespokojíce se studiem na maďarských školách své vlasti, studovali v Čechách, ale také u těch, kdo vůbec žili v cizině, zvl. v Americe, kde tamní asi půlmilionová emigrace slovenská byla v blízkém styku se silnou emigrací českou. Ale také sama válka podporovala sblížení Čechů a Slováků jak na bojištích tak v táborech zajateckých. Tak se stalo, že v zahraniční akci protirakouské stali po boků Čechů Masaryka a Beneše Slováci Štefánik a Osuský, že v českých legiích byli Slováci zastoupeni měrou velmi značnou a také domáckého revolučního hnutí českého účastnili se velmi horlivě.

V jiném poměru než Čechové byli k říši habsburské rakouští *Poláci*. Dostali se k této říši teprve na konci stol. XVIII., tedy o půltřetího sta let později než Čechové, a byli jen zlomkem velikého národního celku, jehož ostatní dvě složky žily ve svazku jiných států. Osud jejich národa nebyl tudíž tak spjat s touto říší jako osud Čechů. Ale přes to a snad i právě proto utvořil se jejich poměr k ní značně příznivěji. V boji za federalistické přetvoření císařství rakouského stáli sice po boku Čechů, ale potom se spokojili tím, že dosáhli pro svou Halič poněkud více autonomie než ostatní země a hlavně příznání rozsáhlých práv polštině ve styku úředním. Tento

úspěch byl jim usnadněn jednak tím, že v Haliči nebylo téměř německého obyvatelstva, jednak právě odlišností jejího vývoje. Ceny dodávalo mu to, že upevňoval převahu Poláků nad Rusíny, usazenými ve východní polovici země a počtem jen málo slabšími než oni. Dobyvše si takto postavení, jakého neměli jejich soukmenovci ani v Rusku ani v Německu, dali se rakouští Poláci dříve a rozhodněji než Čechové na dráhu politiky pozitivní, ano časem se stali nejstálejší a nejspolehlivější oporou všech vídeňských vlád. Také k dynastii byli v lepším poměru než Čechové.

Svou důsledně pozitivní, ano vládní politikou dobyli Poláci svému národu mnohých výhod a zjednali si veliký vliv na všechnu vnitřní i vnější politiku habsburské říše. I v oboru zahraniční politiky byli celkem za jedno s Vídní, neboť stejně jako ona viděli svého hlavního nepřítele v Rusku. Proto také Poláci vstupovali do války docela jinak než Čechové. Byla pro ně především válkou proti Rusku a jeho porážka mohla přinést svobodu největší a nejdůležitější složce jejich národa. Proto šli do války s nadšením, jež se projevovalo tvořením polských legií. Skvělá vítězství ústředních mocností nad Ruskem toto nadšení ještě stupňovala, neboť Poláci oddávali se naději, že se blíží chvíle úplného osvobození a sjednocení jejich národa. Myslili, že spojením všech tří částí povstane zase k životu obnovený

stát polský pod žezlem dynastie habsburské jako volná součást její staré říše. Zklamání, jehož se v tom dožili, způsobilo naprostý převrat v jejich smýšlení. V posledním období války postavili se proti Rak.-Uhersku neméně rozhodně než sami Čechové a stejně jako oni jali se připravovati svou budoucnost bez ohledu na ně.

Rusíni, kteří žili v Haliči vedle Poláků — r. 1910 bylo jich tu 3·3 milionu proti 4·67 milionům Poláků — byli rozděleni ve dva směry, ruský a ukrajinský. Stoupenci prvního směru pokládali se za Rusy a svými sympatiemi tíhli k Rusku, stoupenci směru druhého měli se za příslušníky samostatného národa ukrajinského a byli rozhodnými odpůrci carského Ruska. Tento druhý směr požíval přízně vídeňských vlád a choval se k monarchii habsburské celkem sympaticky. Také mezi Rusíny v Uhřích (r. 1910 jich bylo 464.000) bylo podobné rozdvojení na směr ruský a ukrajinský, ale pro svou nízkou sociální a kulturní úroveň, na níž byli udržováni politikou uherských vlád, neměli vyvinutějšího života politického. Za války ujala se jejich politického vedení početná jejich emigrace v Americe, jež nebyla nijak příznivě nakloněna Rak.-Uhersku, a zvláště jeho uherské části. Třetí a nejmenší složka Rusínů (více než 300.000) žila v Bukovině a byla celkem orientována rakousky.

Z Jihoslovanů, kteří žili na území Rakousko-Uherska jednak v Uhřích, jednak v Předlitav-

sku, jednak v obsazené a od r. 1908 anektované Bosně a Hercegovině, politicky nejvýznamnější byli Chorvati. Jejich království, spojené od středověku s korunou uherskou, zachovalo si až do nové doby značnou míru samostatnosti. Byla po vyrovnání rakousko-uherském z roku 1867 potvrzena zvláštním vyrovnáním uhersko-chorvatským z r. 1868. Politické rozpory mezi Uhry a Chorvaty, které za revoluce 1849 postavily Chorvaty na stranu Vídně proti Maďarům, neustaly ani tímto vyrovnáním. I potom vznikaly z odporu Chorvatů proti centralisačním a maďarisačním snahám uherských vlád konflikty, které časem nabývaly forem velmi ostrých. Tyto konflikty živily a posilňovaly starou myšlenku sjednocení všech jihoslovanských kmenů Rak.-Uherska zřízením Velikého Chorvatska. Již po obsazení Bosny a Hercegoviny r. 1878 vystoupil chorvatský sněm s požadavkem, aby tyto země byly jednou spojeny s Chorvatskem, k němuž by se připojila i srbská část Uherska (Voj. hranice) a Dalmacie jakožto země obydlená obyvatelstvem chorvatským. Teprve na zač. XX. století však se začíná veliké hnutí za uskutečnění této myšlenky. Mezi Chorvaty a Srby v království chorvatském dotud rozvaděnými nastává sblížení a jak mezi dalmatskými Chorvaty a uherskými Srby, tak mezi Slovinci v Předlitavsku a mezi Srby v Bosně a Hercegovině vzrůstá se myšlenka sjednocení všech Jihoslovánů v Rak.-Uhersku. V souvislosti

s aneksií Bosny a Hercegoviny r. 1908 vynořuje se pak i mezi rakouskými Němci a v kruzích blízkých dvoru plán trialistického přetvoření dualistické monarchie, jež by spojením jejích zemí jihoslovanských postavilo vedle dvou dosavadních částí část třetí. Toto rakouské řešení, k němuž se klonil arciv. František Ferdinand, mařil především rozhodný odpor Maďarů, ale jejich politika zároveň nejvíce rozněcovala sjednocovací hnutí jihoslovanské. Srbská vítězství za balkánských válek r. 1912 a 1913 dodala nové síly tomuto hnutí, jež začalo vybočovati z rámce habsburského císařství a obraceti se proti němu. Jisté k tomu valnou měrou přispěla protislovanská politika Vídně a zvl. Budapešti. Osudný význam této změny ukázal se za světové války.

Rumuni, ačkoli jich bylo v Uhřích více než Srbů a Chorvatů dohromady, neměli tam tak výhodného a významného postavení politického jako oni. Po zániku samostatného knížetství sedmihradského, kde rumunská většina byla velmi silná, byli všichni Rumuni v Uhřích plně vtěleni do jednotného státního organismu uherského a zbaveni všech zvláštních práv. Protože svým počtem (r. 1910 bylo jich v Uhrách napočteno skoro 3 miliony), souvislostí svých sídel v Uhřích, svou populační zdatností a národní odolností byli velmi nebezpeční maďarskému rázu Uher, doléhalo na ně maďarisační úsilí budapeštských vlád zvláště těžce. Tím však mezi nimi rostl nejen od-

por proti Maďarům a říši rakousko-uherské, nýbrž i touha po politickém osvobození a po sjednocení s bratřími, jejichž svobodný stát měli ve svém přímém sousedství.

O *Italech*, kteří žili jednak v Tyrolsku, jednak v přímořských zemích Rak.-Uherska, stačí říci, že sousedství velikého národního státu italského působilo na ně ode dávna velmi přitažlivě. Formální přátelství mezi Itálií a Rak.-Uherskem zastíralo tento stav, který se objevil v jasném světle, jakmile mezi nimi propuklo zjevné nepřátelství.

Tato veliká různost politických snah a politického smýšlení a cítění národů usedlých v Rak.-Uhersku ukládala jeho habsburským vládcům úkol nesmírně obtížný. Neboť konec konců byla *dynastie* habsburská hlavním pojítkem mezi nimi. Její vlastní zájem žádal, aby svou autoritou hleděla vyrovnávat protivy mezi národy poddanými jejímu žezlu a uváděti v soulad rozmanité jejich snahy. To se Habsburkům nedařilo ani před světovou válkou, neboť nedovedli přesvědčiti své národy o své spravedlnosti a stejně dobré vůli ke všem, nedovedli jim vštípit lásku a oddanost k sobě a k společné říši. Kritickým pozorovatelům politických poměrů v habsburské monarchii nebylo to neznámo a mnozí projevovali názor, že po smrti starého císaře Františka Josefa mohlo by dojít k jejímu rozkladu. Toto tušení splnilo se poněkud jiným způsobem, než se

myslilo. Rozklad monarchie rakousko-uherské nezpůsobila smrt císaře Františka Josefa, nýbrž světová válka, v níž se od monarchie odvrátila a proti ní povstala většina jejích národů, aby na jejich troskách založila svou politickou samostatnost.

V čele tohoto tažení národů rakousko-uherských proti vlastní říši kráčel národ po Němcích a Maďařích nejsilnější, *Čechoslováci*, kterýmžto společným názvem, již dříve zhusta užívaným, počali se za války nazývatí spojení Čechové a Slováci na znamení své společné příslušnosti k jedinému národnímu kmeni. Bylo již řečeno, jak a proč národ československý od začátku valnou většinou stál svými sympatiemi na straně spojených nepřátel Rak.-Uherska. Spontánní a neorganizované projevy těchto sympatií doma i na bojišti brzy ustoupily soustavné práci revoluční za hranicemi i ve vlasti. Již r. 1915 utvořil se v zemích dohodových akční výbor, k němuž vedle jiných Čechů odešlých za hranice náleželi zvláště prof. Masaryk a dr. Beneš. Opíraje se o kolonie Čechů a Slováků usedlých již před tím v zemích dohodových a jsa ve styku s domácím revolučním sdružením, jež si dalo název „Maffie“, manifestoval tento akční výbor protirakousko-uherské stanovisko československého národa před světovým forem. Začátkem r. 1916 přetvořil se tento akční výbor v Národní radu zemí českých, jež za své stálé sídlo zvolila Paříž. V této

Národní radě zaujímal vedle Masaryka a Beneše významné místo Milan Štefánik, který žil ve Francii již před válkou oddávaje se vědeckému studiu astronomie. Hlavním cílem Národní rady, která měla své odbočky v jednotlivých státech V. Dohody, bylo získati rozhodující činitele Velké Dohody pro myšlenku úplného politického osamostatnění Čechů a Slováků zřízením státu československého zcela nezávislého na říši habsburské. Dosažení toho cíle, jež znamenalo rozbití Rak.-Uherska, nebylo nijak snadné, protože Rak.-Uhersko požívalo ve státech dohodových poměrně značných sympatií. Hledělo se tam na ně takřka jako na svedenou oběť německého imperialismu, jeho zachování se pokládalo skoro za evropskou nutnost a také se doufalo, že se snad podaří odtrhnout je ve vhodnou chvíli od Německa.

Nedávajíce se odstrašiti těmito obtížemi, snažili se Čechové nejprve zorganizovati vlastní brannou moc, jež by bojovala po boku Dohody proti Rak.-Uhersku a jeho spojencům. Nejdříve a nejučinněji se o tom pracovalo v Rusku. Dobrovolnický sbor, utvořený z Čechů a Slováků v Rusku usedlých, doplňoval se tam ze zajatců, jichž brzy bylo veliké množství, a prokazoval ruským vojskům cenné služby. Ale teprve za první ruské revoluce, když se čsl. oddíly vojenské za veliké ofensivy ruské vyznamenaly v bitvě u Zborova, podařilo se na podzim 1917 zříditi

samostatný čsl. sbor armádní s vlastním velením, podřízený Národní radě v Paříži. Koncem r. 1917 také Francie svolila k utvoření samostatné čsl. armády a na jaře 1918 následovala jejího příkladu Itálie, kde se nahromadily tisíce čsl. zajatců. Jednotlivé oddíly tohoto čsl. vojska osvědčily se brzy na rozličných bojištích a zvl. československé sbory legionářské v Rusku obrátily na sebe svou velikou a úspěšnou akcí protisovětskou na Sibiři v letě 1918 pozornost celého světa.

Zatím přešli Čechové také doma od původní pasivity k rozhodnější politice. Květnovým manifestem českých spisovatelů z r. 1917 počíná se řada programových prohlášení českých, jejichž rozhodnost se stále stupňovala. Od požadavku spojení zemí českých se Slovenskem v samostatný stát v rámci říše habsburské dospělo se až k zjevnému hlásání úplného rozchodu s touto říší. Od července 1918 připravoval již zvláštní Národní výbor československý, utvořený ze zástupců všech politických stran českých i z některých Slováků, očekávaný nový řád politický. Tou dobou již také diplomatické úsilí Národní rady zemí českých v Paříži dobylo cenných úspěchů. V červnu 1918 uznala francouzská vláda Národní radu za nejvyšší orgán k zastupování zájmů čsl. národa a za základ budoucí vlády československé a podobné deklarace vlády anglické, americké, japonské a italské následo-

valy v měsících srpnu a září. 14. října oznámil pak dr. Beneš jako generální sekretář Národní rady spojeneckým vládám její usnesení o ustavení zatímní československé vlády a do konce října byla tato vláda uznána de jure všemi spojeneckými vládami. Za těchto okolností nemohly se zdařiti poslední zoufalé pokusy vídeňského dvora o zachránění monarchie rakouskouherské. Manifest císaře Karla z 16. října nabízející národům říše habsburské její přetvoření ve svaz autonomních národů Čechové zholali odmítli. A když 28. října notou posledního zahraničního ministra rakousko-uherského (Andrassyho) byla uvedena ve známost veřejnosti odpověď presidenta Wilsona na mírovou nabídku rakousko-uherskou, kde Wilson prohlašoval, že rozhodnutí o dalším osudu národů rakousko-uherských náleží jim samým, užil toho Národní výbor v Praze k prohlášení samostatnosti státu československého. O dva dny později, 30. října, připojili se k tomu zástupcové Slovenska zvláštní deklarací.

Národní výbor, jenž se stal zatímní vládou nově utvořeného státu, ustoupil po několika dnech první skutečné vládě. Již 14. listopadu sešlo se za tím účelem Národní shromáždění, složené podobně jako sám Národní výbor ze zástupců všech politických stran českých a ze Slováků. Ihned v první své schůzi prohlásilo slavnostním způsobem dynastii habsbursko-lotrinskou

za zbařenou všech práv na země české; vyhlásilo stát československý za republiku a jejím prvním presidentem zvolilo prof. T. G. Masaryka, který se ovšem teprve později (21./XII. 1918) vrátil do osvobozené vlasti. Zároveň dosadilo Národní shromáždění první vládu republiky československé, do níž byli pojati také oba členové zatímní vlády pařížské Ed. Beneš jako ministr věcí zahraničních a Milan Štefanik jako ministr války. Předsedou této vlády stal se dosavadní předseda Národního výboru dr. K. Kramář, jeden z předválečných vůdců českého poselstva na říšské radě ve Vídni, odsouzený roku 1915 k smrti pro velezradu, ale potom císařem Karlem amnestovaný.

I mezi rakouskými *Jihoslovany* našli se mužové, kteří uniknuvše za války do ciziny, působili v zemích dohodových pro jejich národní cíle. Ti utvořili r. 1915 v Paříži Jihoslovanský komitét za předsednictví dalmatského říšského poslance dra. A. Trumbiče. Za cíl vytkli si osvobození všech Jihoslovanů pod panstvím rakousko-uherským a jejich spojení s bratry srbskými a černo-horskými v jeden nezávislý národní stát. K dosažení toho cíle pracovali úspěšnou agitační činností mezi jihoslovanskými vystěhovalci v Americe a zřizováním dobrovolnických legií jihoslovanských z rakouských Jihoslovanů přebývajících v cizině anebo upadlých do zajetí států dohodových. V červenci sešli se členové zahranič-

ního Jihoslovanského komitétu se zástupci Srbů z království ke konferenci na ostrově Korfu a dohodli se o podrobném programu pro řešení otázky jihoslovanské. Hlavním bodem toho programu, jenž byl zformulován v t. zv. korfské deklaraci podepsané Trumbičem a srbským ministerským předsedou Pašičem, bylo utvoření svobodného a nezávislého království všech Srbů, Chorvatů a Slovinců pod královskou dynastií srbskou (Karađ'orděvičů). K tomuto království měli se ovšem připojiti všichni Jihoslované žijící pod panstvím habsburským.

Korfská deklarace působila mocně na politiku Jihoslovánů rakouskouherských. Prohlášení Jihoslovanského klubu v říšské radě vídeňské učiněné v květnu 1917 (zároveň s podobným prohlášením poslanců českých a polských) žádalo ještě toliko sjednocení všech území monarchie obydlených Slovinci, Chorvaty a Srby v samostatný stát pod žezlem habsburským. Ale v potomních měsících přecházely jednotlivé složky rakouskouherských Jihoslovánů stále zjevněji k stanovisku mnohem radikálnějšímu a pokoušely se zároveň zřídit si společný orgán. Teprve však počátkem října 1918 podařilo se jim utvořiti Národní radu Slovinců, Chorvatů a Srbů složenou ze zástupců všech politických stran ze všech zemí habsburské monarchie. Prohlášením z 19. října přejala tato Národní rada do svých rukou vedení národní politiky všech Jihoslovánů

rakouskouherských a veřejně vyslovila požadavek „spojení veškerého národa Slovinců, Chorvatů a Srbů na celém jeho ethnickém území bez ohledu na jakékoli státní hranice v jednotný úplně suverenní stát“. O deset dní později, 29. října, vyhlášeno na sněmu chorvatském v Záhřebě rozvázání všech svazků, jež dosud pojily Chorvatsko, Slavonii a Dalmacii s Rakousko-Uherskem, a vstoupení těchto zemí jihoslovanských do společného národního státu Slovinců, Chorvatů a Srbů. Podle usnesení téhož sněmu ujala se potom vlády nad většinou jihoslovanských zemí monarchie Národní rada, 24. listopadu 1918 vyhlásila tato Národní rada spojení všech dříve k Rak.-Uhersku náleževších jihoslovanských území s královstvím srbským a černohorským v jednotný stát a přiznala vladařskou moc na celém území tohoto státu srbskému králi Petrovi, ježmuž bylo toto rozhodnutí slavnostně oznámeno 1. prosince v Bělehradě. Když se potom i srbská skupština usnesla 17. prosince o vstupu království srbského do státu SHS a koncem prosince byla utvořena první vláda tohoto státu, bylo sjednocení rakousko-uherských Jihoslovánů se Srby a Černohorci zásadně dokončeno.

Cesta, jež rakouské *Poláky* dovedla k rozchodu s monarchií habsburskou, nebyla tak přímá jako u Čechů a Jihoslovánů. Ihned na začátku války, když rakouští Poláci tvořili legie dobrovolnické k boji proti Rusku, ozývalo se mezi

nimi přání, aby Halič byla spojena s královstvím polským, až bude vyrváno Rusům, a spolu s ním aby byla přiřčena k rakousko-uherské monarchii jako její třetí část. Vítězné pronikání Rusů do Haliče odsunulo toto rakouské řešení polské otázky a naopak i mezi haličskými Poláky jevila se tu a tam ochota přijmouti řešení ruské, jež by bylo záleželo ve spojení všech tří částí Polska a jejich připojení k Rusku. Po těžkých porážkách Rusů vstoupilo zase do popředí řešení rakouské, ale rozbíjelo se o odpor Maďarů a Němců. Nabyli vrchu plán utvořiti jenom z Polska odňatého Rusům nezávislé království, jež by bylo v úzkém spojení s ústředními mocnostmi, a rozšířiti autonomii Haliče. To arci rakouské Poláky uspokojovalo tím méně, že se slíbeným rozšířením haličské autonomie se nespěchalo. Jsouce povzbuzováni tím, že Dohoda od počátku 1917 prohlášovala utvoření svobodného Polska ze všech jeho částí za část svého programu a že také zrevolučované Rusko bylo ochotno uznati sebeurčovací právo polského národa, vytasili se haličští Poláci v květnu 1917 na říšské radě s požadavkem, aby bylo zřízeno nezávislé jednotné Polsko s přístupem k moři.

Jestliže to ještě nevyučovalo rakouského řešení otázky polské, nastal r. 1918 úplný odvrát rakouských Poláků od Rak.-Uherska. Zvláště pobouřila je zpráva, že se Rakousko-Uhersko, sjednávajíc v únoru 1918 mír se sovětským Ruskem

a s Ukrajinou, zavázalo spojit východní Halič, obydlenu Rusíny, s Bukovinou v jednu korunní zemi. 1. října 1918 odmítli zástupcové haličských Poláků na říšské radě jednostranné řešení polské otázky Německem a Rakousko-Uherskem a žádali obnovení nezávislé Polsky, složené ze všech území polského národa, s přístupem k moři. V polovině října pak vyzvali vládu rakouskou, aby se dohodla s regentskou radou ve Varšavě, dosazenou rok před tím Německem a Rakouskem, o hranicích mezi obnoveným Polskem a Rakousko-Uherskem. Ale radikálnější směr mezi haličskými poslanci, ovládaný polskými sociálními demokraty, nebyl již ani ochoten uznávati regentskou radu varšavskou, ačkoli se zatím rozešla s mocnostmi, které ji dosadily. Na schůzi poslanců tohoto směru, konané v Krakově 28. října, byla utvořena likvidační komise, aby jakožto revoluční orgán, zcela nezávislý jak na vládě rakouské tak na regentské radě varšavské, spravovala polské části Rak.-Uherska, než bude možno spojit je s ostatním Polskem. Tato likvidační komise ovládla pak v několika dnech všechny úřady v záp. Haliči, zatím co vých. část země byla pod mocí Národní rady ukrajinské. Počátkem listopadu přenesla likvidační komise své sídlo do Lublína, kde byla 7. listopadu svolána dočasná lidová vláda republiky polské s vůdcem haličských soc. demokratů Daszyńskim v čele. Když pak 14. listopadu po odchodu německých oku-

pačních sborů z Varšavy převzal vedení nového státu z rukou regentské rady Pilsudski, poddala se mu i lublínská vláda a Daszyńskému svěřen úkol sestaviti první polský kabinet.

Zatím co se všichni slovanští národové Rak.-Uherska stále zjevněji od něho odvraceli a stavěli se proti němu, zdálo se, že aspoň jeden slovan-ský národ dožije se zlepšení svého politického stavu pod jeho záštitou. Byli to *Rusíni* směru ukrajinského, jimž vyjednávání Rak.-Uherska se zástupci protibolševické Ukrajiny v Brestu Litevském (v únoru 1917) vyneslo tajný závazek rakousko-uherské vlády utvořiti z vých. Haliče a z rusínské části Bukoviny samostatnou zemi korunní. Vídeňská vláda opravdu v říjnu 1918 pomýšlela na zřízení „velkoknížetství haličského“ z naznačených území a chtěla z něho učiniti jeden ze spolkových států zfederisovaného Rak.-Uherska, jež se tehdy připravovalo. Po vydání manifestu císaře Karla, jímž se toto zfederisování ohlašovalo, svolali Rusíni 19. října své národní shromáždění do Lvova. To svěřilo zastupování nové ukrajinské země rusínským poslancům z Haliče a Bukoviny a zvolilo výkonný výbor s posl. Petruševičem v čele. K svému národnímu státu ukrajinskému počítali Rusíni východní Halič a rusínskou část Bukoviny, ale domáhali se také území osídleného rusínským resp. ruským obyvatelstvem v Uhřích, t. j. dnešní Podkarpatské Rusi. Svůj stát chtěli vybudovat v nejtěsněj-

ším spojení s monarchií habsburskou a žádali hned administrativní osamostatnění vých. Haliče. Vídeňská vláda, pokládajíc již polské země za ztracené pro monarchii, přála tomu plánu, ale nemohla jej provést pro odpor Poláků a nedostatek moci. Počátkem listopadu 1918 podařilo se přece Rusínům dostati vých. Halič do své moci. Zorganizovali ji jako Západoukrajinskou republiku s vlastní vládou a s Petruševičem jako prezidentem státu a jali se zřizovati i vlastní armádu. Ale Poláci brzy učinili konec této republice. Ještě v listopadu vyrvaly jí polské sbory dobrovolnické Lvov a po delších urputných bojích obsadily v květnu 1919 celou vých. Halič. Také Bukovina byla již v listopadu 1918 celá obsazena vojsky rumunskými. Uherská část Rusínů zůstala celkem stranou všeho toho hnutí. Pracovali za ni její vystěhovalí krajané v Americe, jejichž organizacím se r. 1918 podařilo získati pres. Wilsona pro plán, aby území rusínské v Uhřích bylo připojeno k republice československé jako její autonomní součást. Plán ten našel ohlas také mezi Rusíny uherskými, zůstalými ve vlasti, a byl skutečně, když největší část tohoto území, pro něž se ujal název Podkarpatské Rusi, byla na jaře 1919 obsazena československými sbory.

Poměr obou románských národů Rak.-Uherska, *Rumunů a Italů*, k monarchii za války byl určován tím, že v boji proti monarchii stály jejich bratrské národní státy. Proto nebylo třeba,

aby pro své snahy národní sami hledali porozumění a přízeň u mocností dohodových. Pokud jde o *Rumuny*, mohlo se zdát po vítězství ústředních mocností nad Rumunskem, že je rozhodnuto o jejich setrvání při monarchii, ano že k ní, a to k její uherské části, bude připojen ještě důležitý kus území odňatého Rumunsku (podle míru bukureštského z května 1918). Když však v říjnu 1918 nastával rozklad monarchie, přihlásili se i Rumuni uherští a bukovinští o své právo na politickou samostatnost. V Bukovině se utvořil národní výbor rumunský, který se prohlásil pro spojení s uherskými a sedmihradskými Rumuny v samostatném státě a utvořiv Národní Radu, žádal, aby jí byla odevzdána správa země. Ale již v listopadu byla Bukovina obsazena vojsky rumunskými a připojena k Rumunsku. Uherští Rumuni prohlásili na shromáždění v Alba Julia 1. prosince 1918 spojení všech Rumunů v Sedmihradech a Uhřích s Rumuny v království a utvořili zatímní národní vládu. Formálně bylo toto spojení potvrzeno královským dekretem z 11. (24.) prosince 1918.

Rakouští *Italové*, ač se nevyhýbali účasti v projevech ostatních národů Rak.-Uherska pro osvobození z panství habsburského, byli celkem zbaveni povinnosti starati se o převzetí italských území monarchie do vlastní správy, neboť celé toto území, jež z velké části bylo jevištěm vojen-

ských operací, bylo již v první polovině listopadu obsazeno italským vojskem.

Osamostatňovací hnutí nemaďarských a neněmeckých národů Rakousko-Uherska, když se jeho úspěchy již zřetelně projevovaly za hranicemi i uvnitř říše, nutilo také ony národy, jež ovládaly Rakousko-Uhersko, aby začaly uvažovati o své budoucnosti pro případ, že by se monarchie habsburská rozpadla.

Mezi *rakouskými Němci* ujali se tohoto úkolu nejdříve sociální demokraté. Již v druhé polovici roku 1917 doporučovali někteří z nich (O. Bauer), aby každému národu monarchie dána byla možnost ustanoviti svou ústavu a dohodnouti se s ostatními o společných věcech. Během r. 1918 pak tyto zásady, podrobněji propracované, byly uznány za oficiální program strany. Uznávajíce právo slovanských a románských národů monarchie na sebeurčení a zřízení vlastních národních států, domáhali se zřízení státu německo-rakouského, který by svůj poměr k monarchii a k Německu upravil podle svých vlastních potřeb. Když pak se v říjnu 1918 všechny neněmecké národy počaly odvracet od Rakouska, nabyt také mezi rakouskými Němci jiných politických stran vrchu názor, že jest třeba, aby se i oni postavili na vlastní nohy. Strany národní celkem přijímali stanovisko soc. demokratů, křesť. sociálové obměňovali je tak, že žádali přetvoření monarchie ve federaci svobod-

ných národních států, k níž by se stát německo-rakouský připojil z vlastní vůle. Při tom se domáhali Němci v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, aby německé části těchto území byly připojeny k budoucímu německo-rakouskému státu. Na valné schůzi německých poslanců z Rakouska ve Vídni 21. října byla přijata rezoluce uznávající sebeurčovací právo všech národů monarchie a žádající pro německý národ ve všech jeho sídlištích v Rakousku totéž právo zároveň s přístupem k Adrii. Shromáždění poslanci ustavili se jako zatímní Národní shromáždění, jež mělo zastupovati všechny neněmecké části monarchie na mírové konferenci a jednati s ostatními národy o převod jednotné dosud státní správy na nové národní státy i o poměru k jednotlivým těm národům a státům. Rezoluce z 21. října chtěla zjevně umožniti císařské vládě hladký přechod ze starých poměrů státoprávních do poměrů nových. Ale události nejbližších dnů vyvíjely se jinak. Dva dny po vyhlášení samostatného státu československého, dne 30. října 1918, usneslo se Národní shromáždění německého Rakouska o nové zatímní ústavě, která, ač výslovně nevyhlašovala republiky, byla již duchem republikánská. Zároveň národní shromáždění dosadilo za nejvyšší vládní orgán v německém Rakousku státní radu, v jejíž čelo postaven soc. demokrat, poslanec Dr. Renner jako kancléř. Císařská vláda odevzdala této státní radě již druhý den řízení věcí

německo-rakouských a obě vlády působily potom několik dní vedle sebe. To přestalo 12. listopadu, když císař Karel vzdal se vykonávání svých vládařských práv v Rakousku a Národní Shromáždění vyhlásilo německé Rakousko za republiku, vyslovujíc se zároveň pro její spojení s říší německou.

Mnohem později než rakouští Němci počali se *Maďaři* přizpůsobovati bližícímu se zhroucení monarchie. Teprve, když císařská vláda, chtějíc vyhovět požadavkům presidenta Wilsona a jiných mocností dohodových, jala se uvažovati o federalisaci monarchie, začali Maďaři z odporu proti tomu v říjnu 1918 hlásati revisi rakousko-uherského vyrovnání z roku 1867 směrem k uvolnění svazku mezi oběma částmi. Sám ministerský předseda uherský Weckerle radil v den vydání manifestu císaře Karla o přetvoření monarchie v uherském parlamentě svým krajanům, aby se postavili na stanovisko personální unie a sami vzali do svých rukou řízení všech věcí politických a hospodářských. A po něm také Štěpán Tisza vyslovil se velmi rozhodně pro personální unii, samostatné vojsko a samostatnou zahraniční politiku. Potom uherská sněmovna několik dní prodávávala návrh hraběte Mich. Károlyiho na prohlášení nezávislosti Uher, zrušení vyrovnání z roku 1867 a zřízení vlastního zastoupení zahraničního. Za toho jednání přijala uherská sněmovna návrh na odvolání maďarských pluků

z fronty a dne 23. října 1918 ustavila se Národní Rada maďarská, již se v potomních dnech podřídila budapeštská posádka i všechny státní úřady. 31. října byl vůdce národního hnutí hrab. Michal Károlyi jmenován od císaře ministerským předsedou, ale k naléhání Národní Rady vyžádal si 3. listopadu, aby byl zproštěn přísahy, složené den před tím. 13. listopadu pak se císař Karel zřekl vykonávání svých práv jako v Rakousku a rozšířená Národní Rada provolala lidovou republiku s Károlyim v čele. Rozpadnutí monarchie rakousko-uherské a rozchod jejích národů byly dovršeny.

III.

Deset let nového života.

Rozklad Rakousko-Uherska byl způsoben hlavně snahou jeho národů o úplnou samostatnost politickou. Národy rakousko-uherské, které po staletí žily pod žezlem rodu habsburského a které zvláště v posledních desetiletích těžce snášely nadvládu dvou nejsilnějších kmenů národních, zachvátila touha setřásti cizí panství a žít ve svém vlastním státě. U některých to znamenalo připojení se k sousednímu státu svého národa (Jihoslované, Rumuni, Italové) nebo se spojení se soukmenovci žijícími v jiných blízkých státech (Poláci, Rusíni), u Čechů a Slováků však zřídit si svůj vlastní stát, fakticky nový, třeba právně byl jen obnovením a rozšířením starého historického státu českého. Tyto snahy se z největší části splnily. Skoro všichni národové rakousko-uherské rozešli se každý do státu svého národa. O území Rakousko-Uherska rozdělilo se tak několik národních států. Ale toto rozdělení nemohlo se ve skutečnosti provést tak, aby každý ten stát obsáhl všechny příslušníky svého

národa, přebývající na území býv. Rakousko-Uherska, i každý kus území jimi obydleného, a naopak aby žádný z těch států neměl na svém území některý počet příslušníků národa druhého nebo několika národů jiných. Vážné důvody zeměpisné, historické, hospodářské, dopravní i strategické vynutily si četné odchylky od myšlenky států čistě národních. Ale právě z toho hned v počátcích těchto států vznikaly i mezi nimi spory o hranice a vůbec setkávalo se proto ohraňování nových států s velikými obtížemi.

Vedle nových Uher a nového Rakouska je toliko *Československo* utvořeno skoro výhradně z někdejšího území rakousko-uherského. Obnovitelé československé státní samostatnosti měli od začátku za nepochybné, že Československo bude se skládati z celého historického území české koruny, jak na konec zůstalo při monarchii habsburské, tedy z Čech, Moravy a t. zv. rak. Slezska, a k tomuto historickému území že bude připojena slovenská část Uher. Domáhali se pro Československo zemí bývalé české koruny ztracených v XVII. a XVIII. stol. (obě Lužice a většina Slezska) nikoho z vážných Čechů ani nenapadlo. Jen z důvodů národopisných žádaly se některé opravy hranic proti Německu, ale dosáhlo se jen toho, že mírem versailleským bylo od Německa odloučeno a k Československu připojeno malé území hlučínské (314 km² s 45.000 obyvatel valnou většinou slovanských). Rovněž důvody etno-

grafické vedle dopravních a historických rozhodly o připojení dvou malých částic od území Dolních Rakous k Československu (u Gmündu a Valtic, celkem 211 km² asi s 20.000 obyvatel většinou národnosti československé).

Naproti tomu se stal dvojí pokus odloučiti větší část území od tří historických zemí české koruny: jeden učinili jejich němečtí obyvatelé, druhý Poláci. Němci usídlení v těchto zemích od staletí, vystoupili, jak víme, když se rozpadalo staré Rakousko-Uhersko, s požadavkem, aby na základě práva sebeurčovacího byli připojeni k novému Rakousku. A ihned první dny po prohlášení československé státní samostatnosti vytvořily se z krajů Čech, Moravy a Slezska, majících většinu obyvatelstva německého, čtyři malé země (největší z nich slula „Deutschböhmen“, druhá „Sudetenland“), které se prohlásily autonomními provinciemi nové republiky rakouské. Celkem zahrnovaly v sobě tyto čtyři země asi třetinu celého území tří historických zemí českých, ale územně mezi sebou buď vůbec nesouvisely nebo jen zcela nedostatečně a od rakouské republiky byly z největší části docela odděleny územím českým. Tento geograficky nemožný státní útvar, ačkoli se republika rakouská k němu hlásila jako k součásti svého nového státního území, neosvědčil se, jak bylo lze předvídati, schopným života. Pražská vláda obsadila jej za krátko zcela nepatrnými silami, nenacházejíc

v obyvatelstvu nikde vážného odporu. Od poloviny prosince 1918 také všechny německé kraje historických zemí českých byly skutečně poddány pražské vládě. Na mírové konferenci pak sice Rakousko domáhalo se uznání své svrchovanosti nad těmito kraji, ale jeho nárok byl odmítnut a příslušnost krajů těch k Československu byla mezinárodně uznána beze všech výhrad.

Pokus Poláků odnítí Československu kus historického území české koruny týkal se Těšínska. V této zemi bohaté uhlím, která od XIV. stol. byla součástí starého českého státu a naposled s Opavskem a Krnovskem tvořila „vévodství slezské“, jediný to zbytek velikého Slezska, odňatého české koruně ve stol. XVIII., většina obyvatelstva byla národnosti polské neb aspoň svým národnostním rázem stála uprostřed mezi oběma sobě tak blízkými národnostmi polskou a českou; ostatek skládal se z Čechů a Němců. Proto chtěli Poláci Těšínsko připojit k svému obnovenému státu, kdežto Čechové z důvodů historických a hospodářských trvali na jeho příslušnosti k státu československému. Marně děly se již za války pokusy o dohodu v této při mezi oběma stranami. A jakmile se Rakousko-Uhersko rozpadlo, obsadili Poláci počátkem listopadu 1918 skoro celé Těšínsko. Československá vláda, nemohouc uznati stav tímto skutkem vytvořený, uvedla v lednu 1919 branným zakročením část Těšínska zase ve svou moc. Tehdy zakročila mí-

rová konference a ustanovivši demarkační čáru mezi oběma státy, vyhradila sobě definitivní rozhodnutí o Těšínsku. Když se nezdařily nové pokusy o dohodu, předepsala mírová konference na Těšínsku řízení plebiscitní. Ale dříve, než k němu došlo, daly obě strany svůj souhlas k tomu, aby se spor jejich rozhodl výrokem arbitrážním. To se stalo v červenci 1920. Východní část Těšínska byla přiřčena Polsku, část západní s důležitým úsekem železniční trati bohumínsko-košické, spojujícím historické země české se Slovenskem a se značným dílem uhelné pánve těšínské, zůstala republiky československé.

Obtížnější než u historických zemí české koruny byla otázka hranic u slovenské části republiky československé. Neboť slovenské kraje starého Uherska nikdy nebyly ani jednotnou zemí, ani jediným správním územím, nýbrž byly rozděleny do několika uherských komitátů. Určitých hranic historických tedy Slovensko nemělo a hranice etnografické pro velikou národnostní promíšenost obyvatelstva nebyly všude dosti zřetelné. Mimo to všechna správa krajů slovenských byla v rukou živlu oddaného Uhersku a nepřátelského Slovákům i republiky československé. Proto, když političtí vůdcové Slováků vyhlásili spojení Slovenska s touto republikou, musila pražská vláda teprve zápasiti s vládou uherskou o skutečnou moc nad Slovenskem. Teprve když v prosinci 1918 vítězné mocnosti ustanovily demar-

kační čáru na Slovensku mezi Československem a Uhrami a nařídily Uhersku, aby vyklidilo Slovensko, mohly býti kraje slovenské postupně obsazeny československými úřady a československým vojskem. Dříve však než mírová konference ustanovila definitivní hranice Slovenska, podnikli Uhři ještě jednou odvážný pokus dostatí je znovu násilím ve svou moc. Za komunistické vlády Bela Kuhnovy vtrhla (v květnu 1919) rudá armáda na Slovensko, zcela nedostatečně chráněné československým vojskem, a zmocnila se veliké části slovenského území. Ale rozkazem Dohody byli Uhři brzy donuceni zastavití útok a odtáhnouti ze Slovenska. Ihned potom mírová konference ustanovila definitivní hranice Slovenska, jen málo odlišné od demarkační čáry z prosince 1918, jež pak potvrzeny byly mírem trianonským. Na severu proti Polsku zachovalo si Slovensko celkem historickou hranici starých Uher. Poláci i tu se domáhali části pohraničního území s obyvatelstvem polsky mluvícím a podařilo se jim dostatí zároveň s východní částí Těšínska také malé úseky dvou slovenských komitátů (oravského a spišského) s několika vesnicemi polskými.

O rusínském území sousedícím na východě se Slovenskem a přezvaném Podkarpatskou Rusí rozhodla mírová konference, že má se podle přání tamního obyvatelstva připojiti k republice československé jako její autonomní součást.

Zvláštní postavení tohoto území v rámci československého státu bylo zaručeno konvencí (z 10. září 1919), jíž se Československo zavázalo velmocem dáti Podkarpatské Rusi nejširší autonomii, kterou by bylo možno srovnati s jednotou československé republiky. Pro nesmírnou obtížnost poměrů v této nejvýchodnější části Československa (kulturní a politická zanedbanost tamního domácího obyvatelstva slovanského, rozpory mezi směrem rusko-pravoslavným a ukrajinsko-uniatským a j.) je možno uskutečňovati tento závazek jen postupně.

Na celém takto definitivně ohraničeném území Československa, jež zabírá úhrnem 140.408 km² (Čechy 52.064 km², Morava 22.315 km², Slezsko s Hlučínskem 4452 km², Slovensko 48.933 km², Podkarpatská Rus 12.644 km²), bylo roku 1921 úředně napočítáno 13,612.000 obyvatel. Z toho bylo Čechoslováků 8,760.957, t. j. 65·5%, Němců 3,123.448, t. j. 23·4%, Maďarů 747.096, t. j. 5·6%, Rusínů 461.849, t. j. 3·4%, Židů 180.855, t. j. 1·3%, Poláků 75.852, t. j. 0·6%, rozličných národností 23.052 a cizinců 238.943 (v tom 94.437 Němců). Jak viděti, zahrnuje v sobě republika československá vedle příslušníků národa československého, jímž a pro nějž byla založena, poměrně značné procento občanů jiných národností. Počítáme-li i obyvatelstvo Podk. Rusi, která arci má již nyní zvláštní postavení a časem dostane ještě větší autonomii, je v Československu

vedle 65-5% občanů národnosti československé 34-5% příslušníků národností jiných. Naopak některý, ovšem neveliký, počet Čechů a Slováků, přebývajících na území býv. monarchie, zůstal mimo území republiky Československé. V republice rakouské a hlavně ve Vídni, odkud se po převratu odstěhovaly do Československa na deseti, ba statisíce příslušníků národa československého, žije dosud nejméně 100.000 Čechů a Slováků. V novém Maďarsku bylo v r. 1920 úředně napočteno 141.000 Slováků, menší slovenské kolonie jsou také v Jugoslávii a Rumunsku.

Také při ohraničování podílu, jež z území rakousko-uherské monarchie mělo dostat *království SHS*, střetly se požadavky tohoto státu s požadavky států jiných. Jen území Bosny a Hercegoviny bylo k státu SHS připojeno celé bez jakéhokoliv odporu. Ve všech ostatních zemích monarchie, jichž se domáhal, narazil na požadavky jiných stran. Nejvážnějším a nejnebezpečnějším soupeřem Jugoslaviie byla tu Itálie. Tento vítězný stát mohl se dovolávat své tajné smlouvy s hlavními mocnostmi dohodovými, sjednané v Londýně 25. dubna 1915, již mu bylo slíbeno, že dostane krom jižních Tyrol rakouské země Gorici, Gradišku, Terst s okolím, celou Istrii s řadou důležitých ostrovů, dosti velikou část západního Kraňska a severní cíp Dalmacie zase s řadou ostrovů při dalmatském pobřeží. Na mírové konferenci žádali Italové krom splnění všech

těch slibů ještě chorvatské město Řeku (Fiume) s přístavem. Ale prezident Wilson, nejša vázán londýnskou smlouvou, nechtěl to připustiti, poněvadž valná část území vymáhaného Itálií byla obydlena lidem buď úplně nebo převážně jihoslovanským (bylo tam asi 1/2 milionu Jihoslovanů). Než se o tom rozhodlo, zmocnil se italský básník d'Annunzio se svými dobrovolníky v září 1919 Řeky. Když se ani potom nedařily pokusy dohodových mocností o takové rozřešení jaderské otázky, jež by uspokojila Itálii i Jugoslávii, jaly se oba tyto státy vyjednávatí přímo. Výsledkem toho jednání byla smlouva, podepsaná v Rapallu v listopadu 1920. Touto smlouvou dosáhla Itálie skoro všeho, co jí bylo slíbeno smlouvou londýnskou. Jen v Dalmacii učinila některé ústupky, spokojujíc se tím, že město Zadar (Zara) bylo uznáno svobodným městem pod italskou svrchovaností a že nečetné italské minoritě v Dalmacii byla zajištěna značná práva. Řeka měla se podle smlouvy rapallské státi svobodným státem pod záštitou Společnosti Národů. Ale svobodný stát řecký nikdy nevstoupil v život, neboť Řeka zůstávala v moci d'Annunziově. A smlouvou sjednanou mezi Mussolinim a Pašičem v lednu 1924 dosáhla Itálie práva připojiti Řeku-Fiume k Itálii, přiznavši Jugoslávii sousední přístav barošský s přilehlým územím, jež dotud bylo v moci d'Annunziově.

Také s Rumunskem dostala se Jugoslaviie do sporu o hranici mezi oběma státy v jižní části býv. Uherska (v Banátě), kde se obyvatelstvo jihoslovanské stýkalo s rumunským. Protože hranice stanovená mírovou konferencí v červnu 1919 neuspokojovala ani jedné ani druhé strany, dohodly se r. 1921 samy o její úpravě.

S novým Rakouskem, od něhož mírem st. germainským byla království SHS přiřčena jižní, valnou většinou slovinská, část Štýrska, bylo třeba tomuto království řešiti spor o jižní Korutansko, kde rovněž bylo obyvatelstvo většinou slovinské. Podle ustanovení mírové konference měl o tom rozhodnouti plebiscit, jenž se konal v říjnu 1920. Ten však dopadl pro Jugoslavii nepřiznivě, takže sporná část Korutanska zůstala při Rakousku. Nějaký počet (asi 50.000) obyvatelstva jihoslovanského (chorvatského) dostalo Rakousko také s územím, jež k němu bylo připojeno od Uher a jemuž byl dán název Burgenlandu.

Zůstalo-li po konečné úpravě hranic království SHS značné množství jihoslovanského obyvatelstva bývalé monarchie habsburské na území jiných států (v Italii asi 500.000, v Rumunsku asi 45.000, v Uhřích asi 37.000 a v Rakousku s Burgenlandskem asi 125.000, úhrnem tedy přes 700.000), dostalo se mu s územím po monarchii převzatým krom více než 6 milionů obyvatelstva jihoslovanského jistého množství příslušníků ji-

ných národností. Podle sčítání r. 1921 žilo na tom území 513.000 Němců, 472.000 Maďarů, 229.000 Rumunů a 174.000 Slováků a Rusínů, úhrnem 1,388.000, což jest asi 11.5% všeho jinak národnostně téměř jednotného obyvatelstva království SHS. (Z 12 milionů napočtených roku 1921 bylo více než 9½ milionů Srbů, Chorvatů a Slovinců.)

Rumunsko mělo při přebírání území bývalého Rak.-Uherska krom uvedených sporů s Jugoslavií, jež byly, jak řečeno, přátelsky urovnány, menší neshody také s Československem. I ty však byly urovnány bez zvláštních nesnází. Proti nevelikému počtu Rumunů, zůstalých na území jiných států (v SHS asi 229.000, v Uhřích 23.000 a zcela nepatrný počet v Československu) dostalo Rumunsko se svým podílem býv. Rak.-Uherska vedle více než 3 milionů Rumunů skoro 2½ milionu příslušníků jiných národností. (Z toho bylo asi 1,400.000 Maďarů, 700.000 Němců, 340.000 Rusínů a 45.000 Srbů). Ačkoli veliké Rumunsko má mezi 17 miliony všeho svého obyvatelstva na 13 mil. Rumunů, jsou tyto národní menšiny získané s územím býv. Rakousko-Uherska jistě významným činitelem v jeho životě politickém i kulturním.

Polsku se podařilo dostati z historického území české koruny, na něž Čechové hleděli jako na nepochybnou součást svého obnoveného státu, východní část Těšínska, ale samo jen stěží zabrá-

nilo ztrátě východní, Rusíny obydlené části své Haliče. Od listopadu r. 1918 byla sice celá Halič v moci polské a vypuzená vláda východohaličská zdržovala se ve Vídni, ale právně byla polská vláda nad východní Haličí uznána teprve později. Když se v Ukrajině utvořila vláda Petljurova, vyhlásila spojení východní Haliče jakožto Západní Ukrajiny s Ukrajinou Východní a východohaličské sbory se jí podřídily. V květnu 1919 přířkly vítězné velmoci Polsku definitivně západní Halič a dovolily mu zřídit vládu ve východní Haliči, která o svém osudu měla rozhodnouti později. Mírová konference v listopadu 1919 pak ustanovila, že východní Halič zůstane 25 let jako autonomní území pod polským protektorátem a po vypršení té lhůty že Společnost Národů upraví její další osud. Ale toto ustanovení bylo hned potom suspendováno a právní postavení Vých. Haliče zůstalo ještě delší čas nevyjasněno. Po vítězné válce Polska se sovětským Ruskem v r. 1920 uznalo Rusko mírem řížským příslušnost Vých. Haliče k Polsku. A 15. března 1923 přiřkla také konference velvyslanců tuto zemi definitivně a bezpodmínečně republice polské. S Východní Haličí, jež podle polského zákona z r. 1922 dostala vlastní sněm k vyřizování místních věcí, přešly do státu polského více než 3 miliony obyvatelstva rusínského, s východním Těšínskem neveliký počet Němců (asi 45.000).

Itálie krom zemí přímořských, jež uhájila proti nárokům Jugoslavie, a s nimiž získala vedle 350.000 Italů asi půl milionu obyvatelstva jihoslovanského, dostala z území rakouskouherského ještě větší polovinu starého Tyrolska, jeho jižní část, kde vedle 370.000 obyvatelstva románského bylo na 250.000 Němců.

Novému Rakousku nejen se nepodařilo uplatnit nepřírozený nárok na německé části historických zemí českých, ale ani celé území starorakouské v užším smyslu mu nezůstalo. Krom Kraňska, jižního Štýrska a Přímoří s Terstem, tedy území, jež sice od středověku bylo spojeno s rakouským panstvím Habsburků, ale mělo obyvatelstvo skoro výhradně slovanské a vlašské, ztratilo, nehledě na malé částechky území dolnorakouského připojené k Československu, také větší polovinu Tyrol a s ní na čtvrt milionu Němců. Za to získalo západní část starých Uher, jež připojena byla k rakouské republice jako samostatný člen rakouského spolkového státu a nazvána Burgenlandem. Byla to země skoro úplně německá, neboť vedle jedné čtvrtiny milionu obyvatelstva německého bylo tam asi 45.000 Maďarů a 50.000 Chorvatů. O tuto zemi bylo Rakousku vésti tuhý zápas s Uherskem, jemuž na konec bylo nuceno ponechat aspoň hlavní město Šoproň (Oedenburg).

Krom Burgenlandska zůstalo neněmeckého obyvatelstva v Rakousku jen málo. Ve Vídni

z někdejších 300—400.000 Čechů a Slováků, jichž většina se po válce vystěhovala do Československa, zbylo jich asi 100.000. Na jihu Korutanska, jež si Rakousko proti nárokům království SHS uhájilo celé, žije na 80.000 Slovinců. Úhrnem nezůstalo na území nového Rakouska vedle 6·4 milionů Němců ani celých 300.000 obyvatelstva neněmeckého (4·4%).

Uhry, odloučením částí postoupených Československu, Rumunsku a Jugoslávii pozbyly asi 65% svého bývalého státního území (staré Uhry s královstvím Chorvatským měly 125.402 km², nové toliko 35.916) a s ním na 13 milionů obyvatelstva, v němž bylo asi 2¾ miliony Maďarů. Ale i na území nového Maďarska zůstalo něco obyvatelstva nemaďarského. Mezi necelými 8 miliony všeho obyvatelstva bylo r. 1920 vedle 7,147.000 Maďarů napočteno 551.000 Němců, 141.000 Slováků, 23.000 Rumunů a 37.000 Chorvatů, úhrnem 752.000, t. j. 9·4% obyvatelstva nemaďarského.

* *
*

Přehlížíme-li stav, do něhož se dostali národové býv. Rakousko-Uherska novou úpravou poměrů středoevropských po světové válce, nemůžeme nepřiznati, že je namnoze značně vzdálen ideálu, který tanul na mysli aspoň některým tvůrcům této nové úpravy. Nepodařilo se učiniti vytvoře-

ním států čistě národních konec všemu panování jednoho národa nad příslušníky národů jiných, zajistiti všem příslušníkům každého národa plnou nezávislost politickou. Složitost a obtížnost skutečných poměrů nedopustily řešení tak jednoduchého a čistého. To svádívá někdy nejen ty, kdo novou úpravou byli postiženi, nýbrž i vzdálenější pozorovatele k tvrzení, že nový politický řád vytvořený po válce na území býv. Rakousko-Uherska je spíše zhoršením než zlepšením řádu dřívějšího, že je v něm stejně nebo více nespravedlnosti než bylo v řádu starém, jehož cenné výhody obecně politické a hospodářské byly rozkladem Rakousko-Uherska zmařeny.

Proti tomuto tvrzení svědčí některé okolnosti velmi závažné. S hlediska politické spravedlnosti je jistě velikou předností nového stavu věcí, že mezi národy přebývajícimi na území býv. Rakousko-Uherska není dnes jediného, který by neměl vlastního svobodného státu, kdežto dříve dva národové takové minulosti a takového významu jako Čechoslováci a Poláci trpěli tímto základním nedostatkem plného života národního. Důležité je dále, že dnes mnohem menší část obyvatel býv. území rakousko-uherského je poddána moci jiného národa než za dřívějších poměrů. V starém Předlitavsku vedle 10 milionů vládnoucího národa německého žilo 18 milionů obyvatelstva neněmeckého, v Uhřích necelých 10 milionů Maďarů vládlo nad více než 10 miliony obyvatelstva

nemaďarského, a mimo to byly asi 2 miliony slovenského obyvatelstva v Bosně a Hercegovině podřízeny společnému panství německo-maďarskému. Proti 20 milionům příslušníků dvou národů vládnoucích bylo tedy v starém Rak.-Uhersku přes 30 milionů lidí politicky na nich více nebo méně závislých. Po rozpadnutí Rak.-Uherska zůstalo nejvíc 13—14 milionů jeho někdejšího obyvatelstva ve státech jiné národnosti (v Československu 4·5 milionu, v Polsku 3 mil., v Rumunsku 2·5, v Jugoslavii 1·4, v Itálii 0·75, v Uhřích 0·75, v Rakousku 0·25).

Velikou výhodou pro tyto nové národní menšiny jest, že všechny mají v sousedství svobodné státy svého národa. Stačí si jen uvědomiti, co znamená pro Němce v Československu okolnost, že stát, v němž žijí, sousedí s dvěma národními státy německými, zejména s velkým a mocným Německem, a jak se touto okolností jejich postavení v Československu liší v jejich prospěch od někdejšího postavení Čechů a Slováků v Rak.-Uhersku. Dává jim posilu hospodářskou, kulturní i politickou, jaké se Čechům a Slovákům nedostávalo odnikud. Ostatně i vlastní hospodářská, kulturní a politická síla Němců v Československu je taková, že by se dovedli ubrániti každému útisku. Tato síla zjednává jim významný vliv na osudy a správu státu, s nímž je poji staleté společenství dějinného života. Po Němcích jsou dnes největší národní menšinou na území býv. Předli-

tavska haličští Rusíni, ale jejich postavení se proti dřívějšímu valně nezměnilo, protože za Rakouska byli stejně jako dnes ovládáni Poláky a ti dnes sami mají zájem, aby je vnitřně získali pro svůj obnovený stát. Z ostatních národních menšin na území býv. Předlitavska nejvýznamnější jsou jihoslovenská a německá menšina v Itálii. Avšak půl milionu Jihoslovanů, kteří dnes náležejí k Itálii, nemělo ani dříve plné svobody politické a Němci z býv. jižních Tyrol jsou přece jen nepatrným zlomkem svého národa, v němž nepřestávají míti mocnou oporu mravní.

Velmi rozhodné je s hlediska národní spravedlnosti zlepšení politického řádu v Uhřích. Z více než 10 milionů lidí poddaných dříve Maďarům, dostaly se asi tři čtvrtiny do svých národních států (Rumuni, Jihoslované, Slováci), kdežto politický stav ostatních (Rusínů v Československu, Němců v Československu, Rumunsku, Jugoslavii a Maďarsku) je dnes nepochybně příznivější než byl dříve. Tuto změnu sluší cenit tím více, že národové poddaní dříve panství maďarskému, byli zjevně a soustavně pomaďaršťováni, takže některým z nich, jako na př. Slovákům hrozilo nebezpečí blízké národní smrti, nyní bohdá nadobro odvrácené. Naproti tomu jest opravdu litovati toho, že novou úpravou poměrů bylo třeba bezmála 2¾ milionu Maďarů rozdělit do cizích států národních (Rumunsko, Československo, Rakousko a Jugoslavie). Ale jejich posta-

vení je jistě neskonale příznivější, než bylo postavení národů vysvobozených z jejich područí. Neboť mají všude značná práva jazyková, své školy, náležitě zastoupení ve sborech zákonodárných atd. Nikde nehrozí jim nebezpečí odnárodnění a všude je jim neocenitelnou oporou sousedství svobodného a politicky i kulturně nikterak bezvýznamného státu jejich národa. A konečně bď nad nimi jako nad jinými menšinami světová veřejnost mezinárodní, starající se dnes docela jinak o poměry národních menšin, než před válkou, kdy na př. menšinové národy v Uhřích nenacházely nikde ochrany mocných tohoto světa.

Význam nepopíratelné skutečnosti, že národnostní poměry býv. Rakousko-Uherska jsou dnes spravedlivěji upraveny než byly dříve, hledívají odpůrcové nového stavu věci oslabiti tvrzením, že dříve vládli národové vyšší kultury národům kultury nižší, kdežto nyní jest to obráceně. Ale zapomíná se, že pokud je to snad z části správné, jest to přirozený následek dřívějších poměrů, kdy kulturní rozvoj národů vládnoucích byl všemi prostředky podporován, zatím co národům politicky nesvobodným byly namnoze odírány základní podmínky vyššího života duchovního. Upíráti národům bývalého Rakousko-Uherska, kteří se teprve nyní domohli plné svobody politické, schopnost vyššího kulturního rozvoje, jistě by nebylo správné, neboť všechny podaly již mnoho důkazů této schopnosti a není pochyby,

že z jejich osvobození politického vzejde bohatý zisk obecnému pokroku kulturnímu.

Přesvědčení, že nový politický řád zavedený po pádu Rakousko-Uherska na jeho území lépe vyhovuje pravým potřebám národů na něm přebývajících i zásadám spravedlnosti, nebrání nám chápati bolest a nespokojenost obou národů, které pozbyly tímto převratem svého vedoucího a možno říci skvělého postavení. Jest přirozené, že tuto ztrátu těžce nesou jak rakouští Němci, tak zvláště Maďaři. Rakouští Němci zvykli si v posledních desítiletích staré monarchie hleděti na říši, vybudovanou společným přičiněním několika národů a jejich společné dynastie, jako na výtvor své vlastní státotvorné činnosti a bezmála jako na svůj majetek. Vyrovnání z r. 1867 přinutilo je omeziti tento názor celkem jen na Předlitavsko, jež pak tím více zvykali si pokládati za stát svůj. Proto se jim odloučení zemí a národů, které kdysi dobrovolně spojily svůj osud s osudem starého Rakouska a jeho dynastie, jevílo namnoze násilným okleštěním *jejich* státu. Bolest z toho byla zvětšována vědomím těžké újmy, mravní i hmotné, způsobené Rakousku a zvláště jeho hlavnímu městu Vídni rozchodem se zeměmi, z nichž některé, jako zvl. země české koruny, byly vlastním zdrojem a základem jejich kulturního a hospodářského rozvoje. Není divu, že mnoho Rakušanů těžce se smiřovalo s tímto novým stavem věcí a nerado se zříkalo naděje v ná-

vrat stavu dřívějšího. Spíše by mohlo překvapiti, že myšlenka na obnovu dřívějšího stavu a zvláště snaha o ni velmi brzy vymizely téměř úplně. Sluší nepochybně přičísti především vlivu sociální demokracie rakouské, že se obyvatelstvo nového Rakouska tak rychle odřeklo minulosti a postavilo se takřka bez výhrady na půdu nových poměrů. Dnešní Rakousko a zvláště Vídeň odvrátily se od staré tradice habsburské skoro docela. Zároveň arci odvracejí se také víc a více od zemí a národů, s nimiž prožili společně několik staletí pod vládou Habsburků, a přikloňují se k myšlence co nejtěsnějšího sblížení, ba přímo spojení s velkým Německem.

Toto připojovací hnutí, jež podle okolností někdy na čas ochabuje, jindy zase sílí, dovolává se pro sebe zásady národního sebeurčení, pod jejíž záštitou byl uskutečněn nový politický řád na troskách Rakousko-Uherska. Naráží při tom na vážné překážky povahy právní i politické. První plynou z formálních závazků, uložených Rakousku mírovými smlouvami, druhé z rozhodného odporu některých států evropských proti spojení Rakouska s Německem. Tyto státy jsou přesvědčeny, že by připojení Rakouska k Německu bylo velkým nebezpečím nejen pro ně, nýbrž i pro evropský mír. Neboť podstatný vzrůst německé moci, jenž by tím nastal, pudil by státy a národy evropské, aby se semkly v jeden šik proti Německu. Tím by se v Evropě vytvořilo bojovné na-

pětí, které by časem neodvratně vedlo k novému velikému zápasu, strašlivějšímu poslední světové války. Zásadní odpůrcové „anšlusu“, kteří takto uvažují, soudí, že pro odvrácení této pohromy jest nutné nedopustiti, aby Rakousko, dovolávajíc se práva sebeurčovacího, zřeklo se své státní samostatnosti a splynulo s Německem. Domnívají se ostatně, že by takovéto utonutí Rakouska v německém moři sotva bylo štěstím pro Rakousko a jistě ztrátou pro evropský život kulturní.

Mnohem prudčeji a tvrději než u Rakušanů projevovat se odpor proti novému stavu věcí u Maďarů. Je to přirozené, protože jejich postavení zhoršilo se jím mnohem více než postavení Rakušanů. Okázala skvělost jejich státního života a jejich velká moc politická vstřípily Maďarům národní pýchu, jistě nedosti odůvodněnou velikostí a významem jejich národa. Náhlé zhroucení nádherné, ale nezcela pevně založené budovy jejich národního státu a nutnost přizpůsobiti se poměrům skromnějším, ač skutečnému významu jejich národa úměrnějším, ranily těžce hrdé sebevědomí Maďarů, zvláště pak tříd v politickém životě rozhodujících. Odmítají myšlenku, že by se měli smířiti s novým stavem věcí, věří, že tento stav jest toliko přechodný a že se zase vrátí všechna jejich stará sláva. Z této duševní nálady, lidsky pochopitelné, politicky nezdravé a mezinárodně nebezpečné, vyplynuly četné pokusy Maďarů o zvrácení nového a návrat starého po-

řádku. Za komunistické éry Bély Kuhna v Buda-
pešti pokusili se Maďaři v první polovině r. 1919
vyrvati Československu vpádem na Slovensko
území, jež dříve náleželo k Uhrám. Potom po
pádu komunistické vlády chtěli postavením
habsburského arcivévody Josefa v čelo státu
(v srpnu 1919) dosíci obnovení územní integrity
uherského státu. Oba tyto podniky byly překa-
ženy zasažením mocností dohodových. Ani po po-
depsání a ratifikace mírové smlouvy trianonské
(v červnu a listopadu 1920) neustaly pokusy
o zvrácení nového politického řádu. Na jaře 1921
vrátil se býv. císař Karel prvně do Maďarska a
jeho nastolení na trůn uherský bylo odvráceno
jen důrazným zakročením Československa, Ru-
munska, Jugoslaviie a Itálie a rozhodným prohlá-
šením konference velvyslanců. Ale legitimistické
hnutí trvalo v Maďarsku i potom a bylo posilňo-
váno stanoviskem vlády, že Karel nepřestal býti
králem, třeba nemohl vykonávati svou moc vla-
dařskou. Z hnutí toho vzešlo burgenlandské po-
vstání v r. 1921, jehož cílem bylo zmařiti ode-
vzdání západní části Uher Rakousku podle
smlouvy trianonské. Sotva byl vyřízen burgen-
landský spor, učinili uherští legitimisté nový po-
kus o nastolení Karla Habsburského na trůn své
země. Koncem října 1921 přiletěl Karel s císa-
řovnou Žitou do Maďarska, ale rázné vystoupení
Československa a Jugoslaviie přinutilo vládu ma-
ďarskou, aby se sama postavila proti němu. Ka-

rel byl odvezen na Madeiru a v listopadu odhla-
sovalo maďarské Národní shromáždění zákon,
který jej zbavil trůnu a zrušil pragmatickou
sankci také v Maďarsku. Tento zákon byl pak
ještě doplněn prohlášením, že bez svolení vel-
mocí, zastoupených v konferenci velvyslanců ne-
budou Maďaři řešiti otázku svého krále.

Nezdarem druhého pokusu Karlova o návrat
do Maďarska a brzkou jeho smrtí (1. dubna
1922), ale též přijetím Maďarska do Společnosti
národů a působením hospodářských a finančních
nesnází ochablo v Maďarsku na čas hnutí restau-
rační, neb aspoň nabylo klidnějších forem. Odří-
kajíc se násilných plánů restauračních, hlásá
skoro všechna maďarská veřejnost nutnost zre-
vidovat ustanovení mírových smluv o Uhřích a
snaží se o ní přesvědčiti veřejné mínění světové.

Revise Trianonu nepřestává býti společným
heslem veškeré maďarské politiky. Většina ma-
ďarské veřejnosti myslí při tom stále na úplnou
obnovu starého Uherska a tedy na opětné spo-
jení všeho území, postoupeného jiným státům,
s Maďarskem. Jen někteří byli by ochotni spoko-
jiti se částečnou opravou hranic maďarských při-
pojením krajů s maďarským obyvatelstvem, ale
i většině těchto umírněných byla by tato oprava
hranic jen stupněm k úplné obnově Velikého
Uherska. Splnění toho snu představují si někteří
v blízké, jiní v daleké budoucnosti, jedni spojují
je s dosazením syna po císaři Karlovi, nebo ji-

ného člena rodu habsburského na trůn uherský, druzí si je představují jinak. Jedni myslí, že návrat minulé slávy jest třeba připravovati úzkostlivým zachováváním všech starobylých právních a ústavních řádů starého Uherska, druzí soudí, že podmínkou revise jest modernisace a demokratisace těchto řádů. Ale víra v nutnost a možnost podstatné změny nynějšího stavu ve prospěch Maďarů nejen ovládá všechno veřejné mínění maďarské, nýbrž má silný vliv také na směr maďarské úřední politiky.

Kdežto Rakušané a Maďaři touží po změně stavu vytvořeného na území býv. Rakousko-Uherska po světové válce, je životní zájem *Československa* právě opačný. Národ československý, jemuž tento stav přinesl splnění jeho politických tužeb, vzpírá se přirozeně každému pokusu o jeho zvrácení. Zvláště pak snaha Maďarů dosíci vrácení území, jež bylo nuceno postoupiti Československu, dotýká se ho velmi zblízka. Aby odvrátilo všechno nebezpečí, jež by odtud mohlo vzejíti, hledá oporu u států, majících obdobný zájem. Tak došlo především k sjednání obranného spolku Československa nejprve s Jugoslavií (v srpnu r. 1920) a potom s Rumunskem (v dubnu 1921) a tím k vytvoření trvalého spojeneckého svazku mezi těmito třemi státy, označovaného názvem Malé Dohody. Vedle společné obrany proti pokusům o zvrácení nynějšího politického řádu ve střední Evropě ukládá si Malá Dohoda

také kladné úsilí o posílení a upevnění nové střední Evropy pokojnou součinností všech států středoevropských na poli hospodářském, kulturním a politickém. Zájem o zachování stavu stvrzeného formálně mírovými smlouvami sbližuje Československo a Malou Dohodu hlavně s Francií, ačkoliv také Itálie v této věci dlouho postupovala s nimi společně. Při tom však Československo usilovalo od začátku se zdarem o dobrý poměr nejen k Polsku, s nímž všechny spory o hranice rozřešilo způsobem přátelským, nýbrž také k Rakousku a Německu. Styky s Rakouskem vyvíjely se po překonání začátečních trpkostí a nesnází velmi přátelsky, zvláště když Československo r. 1922 poskytlo Rakousku účinnou podporu v jeho tehdejší těžké krizi finanční. Poměr Československa k Německu, jenž se vyznačoval od začátku naprostou vzájemnou korektností a nebyl nikdy kalen vážnými konflikty, zlepšil se ještě velmi podstatně příznivým obratem v poměru mezi Německem a Francií, jehož výrazem jsou locarnská ujednání z roku 1925. Věcné a klidné řešení četných a namnoze velmi obtížných otázek, jež přirozeně vzniká z přímého sousedství Československa s říší německou a z jejich neobyčejně živých a rozsáhlých styků obchodních, dopravních a hospodářských, rovněž přispívá k upevnění dobrého sousedského poměru mezi oběma státy.

Nestejný poměr tří hlavních nástupnických států býv. Rakousko-Uherska k novému politickému řádu ve střední Evropě působil nemálo i na jejich *vnitřní politiku*. Kdežto Československu bylo takřka životní potřebou dokázati, že tento nový politický řád je dobrý a života schopný, neměly Rakousko a Maďarsko stejného zájmu. Proto se Československo od začátku mnohem úsilovněji věnovalo překonávání obtíží, jež přirozeně vznikaly z novosti poměrů, než Rakousko a Maďarsko. A tyto obtíže nebyly nijak nepatrné. K všeobecným nepříznivým účinkům světové války (mravní a sociální rozvrat, hospodářské ochuzení, povinnost států pečovati o náhradu škod způsobených obyvatelstvu na zdraví a majetku, zaopatření pozůstalých po občanech padlých za války atd.) družily se tu ještě vážné nesnáze, jež vznikaly právě z radikální změny politických poměrů, z rozpadnutí někdejšího jednotného útvaru státního a hospodářského.

Nesnáze ty nebyly všude stejné. Rakousko a Maďarsko vedle mravní skleslosti, způsobované přirozeně nešťastným pro ně výsledkem války a oslabující jejich životní energii, trpěly poklesem svého významu a podstatným omezením rozsahu své působnosti. Ve Vídni a Budapešti nahromadily se zástupy úřednictva a důstojnictva, jež před tím působily na území od obou států odloučeném a pro něž nebylo teď zaměstnání. Vídeň-

ské a budapeštské úřady těžko se přizpůsobovaly zmenšeným poměrům a úkolům. Československo trpělo nedostatkem opačným. Bylo první čas téměř bez vojska, nemělo zvláště pro kraje připojené k němu od Uher dostatek úřednictva spolehlivého a znalého tamních poměrů a své ústřední úřady bylo nuceno teprve budovati od základu. Při tom jen v některých oborech mohlo se opřít o úřednictvo převzaté z někdejších státních úřadů rakouských, kdežto v jiných oborech, zvl. v oboru služby zahraniční, takového úřednictva československé národnosti skoro vůbec nebylo. Ohromný úkol připadl Československu také tím, že bylo třeba vytvořiti na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, kde dosud byly s výjimkami zcela nepatrnými toliko školy maďarské, síť školství národního, středního i odborného s vyučovací řečí slovenskou, rusínskou resp. ruskou a německou. Rakousku vznikly podobné úkoly v Burgenlandu získaném od Uher, byly mu však usnadněny jednak dostatkem vyškoleného úřednictva, jednak větší jazykovou a kulturní stejnorodostí tamního obyvatelstva s obyvatelstvem ostatního Rakouska.

Zvláště veliké obtíže vznikly z náhlého rozkladu Rak.-Uherska *na poli hospodářském*. Nutným následkem toho rozkladu byl konec dosavadní celní a měnové jednoty mezi jednotlivými částmi bývalé monarchie. Samostatné státy, na něž se monarchie rozpadla, jaly se ihned dosavadní vol-

ný styk obchodní omezovati dovozními a vývozními zákazy a cly. Každý z těch států stal se samostatným územím celním, každý snažil se co nejvíce brzdit volný dotud dovoz ze států druhých a zároveň zvýšením a rozšířením své domácí výroby státi se na nich hospodářsky co nejméně závislým. Postupně byly styky obchodní upraveny řádnými obchodními smlouvami, jejichž základem právě byla uskutečněná celní rozluka.

Brzy došlo také na rozluku společné dotud měny. První rozhodný krok k tomu učinilo Československo. Bylo k tomu dohnáno tím, že Rakousko a Maďarsko pokračovaly o své újmě v tisku papírových peněz, provozující politiku inflační. Když se Československu nepodařilo učiniti tomu přítrž, přikročilo v březnu 1919 k okolkování bankovek rakousko-uherské banky, jež tehdy byly na území republiky československé, a k vyloučení neokolkovaných bankovek z oběhu. Tak vznikla samostatná měna československá, jež se pak vyvíjela nezávisle na měně rakouské a maďarské. Přísné finanční politice československé podařilo se uchrániti tuto měnu od úplného téměř znehodnocení, jakému propadly měna rakouská a maďarská. I československá koruna klesla hluboko pod úroveň staré koruny rakousko-uherské, na podzim 1921 za mobilisace proti pokusu císaře Karla o návrat do Maďarska skoro na její dvacetinu, ale v r. 1923 se ustálila tak, že

od té doby má hodnotu o něco větší než šestina staré koruny rakousko-uherské. Tím se stalo, že Československo bylo ušetřeno úplného znehodnocení majetku uloženého v peněžních a státních papírech, krutého ochuzení středních vrstev a krkolomných přesunů majetkových. Také si samo bez cizí pomoci uvedlo do pořádku své státní finance a zachovalo si dobrý základ pro zdravý rozvoj svého hospodářského života. V Rakousku znehodnocovala se měna od r. 1919 tak překotně, že koncem r. 1922 sklesla asi na 1/18.000 předválečné hodnoty. Ozdravění rakouské měny bylo provedeno pod záštitou Společnosti národů podle sanačního plánu vypracovaného na jejím valném shromáždění v říjnu 1923. Koncem r. 1924 pak byla stvořena měna šilinková tak, že 10.000 K postaveno na roveň 1 šilinku, jenž se hodnotou nerovná ani třem čtvrtinám předválečné koruny rakousko-uherské. Od té doby má Rakousko stabilní měnu a na jejím základě bylo jeho finanční hospodářství uvedeno do trvalé rovnováhy.

Také v Maďarsku došlo k stabilisaci měny teprve po úplném znehodnocení staré koruny. Počátkem r. 1924 klesla hodnota maďarské koruny asi na 1/20.000 zlaté koruny předválečné. Potom však provedena byla v Maďarsku s pomocí Společnosti národů reforma měny. R. 1925 zavedena nová peněžní jednotka pengö, jež postavena na roveň 12.500 korun papírových, ač se svou hodnotou nerovná ani celé zlaté koruně předválečné.

Ustálením měny bylo také v Maďarsku umožněno řádné finanční hospodářství státní.

I po stránce *ústavní* vyvíjely se tři hlavní nástupnické státy habsburské monarchie po svém rozchodu velmi rozdílně. Zvláště Maďarsko lišilo se v tom zcela podstatně od obou států druhých, jejichž nové zřízení státní, vytvořené na společných základech z doby staré říše, zachovalo si značnou vnitřní příbuznost. Ve státním zřízení uherském bylo, jak víme, až do konce starého Uherska mnohem více historických prvků feudálních a mnohem méně moderní demokracie než v neuherské části říše. Stačí vzpomenouti, že tam volební právo bylo omezeno tak, že počet voličů rovnal se jen asi čtvrtině všeho mužského obyvatelstva staršího než 20 let, a že se volilo veřejně a ústně. Když se stará říše v říjnu 1918 zhroutila, staly se Uhry za M. Karolyiho republikou s všeobecným tajným právem hlasovacím. V březnu 1919 pak tam dokonce byla nastolena sovětsko-komunistická vláda Bely Kuhna. Avšak po jejím brzkém pádu, když se nezdařily pokusy nejprve s vládou socialistickou, potom s nastolením habsburského arcivévody Josefa, zmocnil se v listopadu 1919 vlády směr protirevoluční vedený admirálem M. Horthym, který jako zatímní vladař stanul v čele státu. V duchu zásady, že stará předrevoluční ústava uherská nezanikla a že Maďarsko je stále královstvím, nikoli republikou, připravoval se všemi prostředky návrat

k starým řádům. Z části se to dělo skrze Národní shromáždění, které, ač bylo zvoleno podle zákona z doby Károlyiovy, docela ovládli monarchisté. Obnoviti fakticky monarchii nebylo sice možné pro odpor rozhodujících činitelů evropské politiky, ale aspoň zásadně bylo Maďarsko v březnu 1920 vyhlášeno královstvím, takže maďarská vláda stala se „*královskou* vládou uherskou“. Horthy, zvolený před tím za gubernatora, dostal titul regenta a jeho pravomoc, již dříve veliká, byla znamenitě rozšířena. Stav takto vytvořený ustálil se za nedlouho formální detronisací dynastie habsburské, na níž se po dvou nezdařených pokusech býv. císaře Karla o návrat do Maďarska usneslo Národní shromáždění maďarské v listopadu 1921 na nátlak rozhodujících mocností evropských. V březnu 1922 přestala činnost Národního shromáždění a vládním nařízením stanoven nový volební řád. Volební právo bylo jím omezeno velmi pronikavě a většinou zavedeno zase hlasování veřejné (obsazují se tak asi 203 místa poslanecká z 245). Roku 1925 byl tento volební řád schválen parlamentem a r. 1926 byla zákonem obnovena stará sněmovna magnátská, složená z předních církevních a světských hodnostářů, ze zástupců čelných rodin šlechtických, zemědělství, obchodu, průmyslu a vědy, a z členů jmenovaných říšským správcem. Této magnátské sněmovně byla přiznána stejná moc jako sněmovně poslanecké.

Na rozdíl od Maďarska zůstaly Československo a Rakousko věrně formě demokratické republiky, pro kterou se rozhodly hned po rozpadnutí staré monarchie; v podrobnostech jsou však mezi ústavami obou států významné rozdíly. Je především velmi důležité, že v Rakousku jakožto státě spolkovém zachovaly si historické země mnohem větší moc a význam než v Československu. Ano v Rakousku byly staré země povýšeny na úroveň států, jejichž souborem právě stal se rakouský stát spolkový, kdežto v Československu staly se téměř jen správními obvody, jimž společná moc státní přiznala jistou samosprávu. V Rakousku zůstaly zemím vlastní sněmy s rozsáhlou mocí zákonodárnou a vlastní zemské hospodářství. V Československu staré sněmy zanikly (Slovensko a Podkarpatská Rus jich ovšem nikdy neměly) a zemská autonomie pozbyla téměř všeho významu. Zákonem z r. 1920 byly země vůbec zrušeny, aby ustoupily „župám“, vytvořeným bez ohledu na hranice starých zemí a obdařeným jen velmi omezenou samosprávu. Toto župní zřízení bylo však uvedeno v život toliko na Slovensku (r. 1923), ale po čase (r. 1928) bylo zase odstraněno, když novou správní reformou (podle zákona z roku 1927) byly v celém státě místo žup zavedeny země (Čechy, Morava se Slezskem, Slovenskem a Podkarpatská Rus). Zastupitelstva těchto zemí, složená z většiny členů volených a z menšiny jmenovaných vládou, jsou arci jen

stínem starých historických sněmů zemských a nemohouce se také co do moci a významu měřiti se zemskými sněmy v dnešním Rakousku.

Ale i jinak liší se ústava československá a ústava nového Rakouska od sebe dosti významně. V Českoslovenku (podle ústavy schválené revolučním Národním shromážděním r. 1920) náleží zákonodárná moc Národnímu shromáždění, složenému z poslanecké sněmovny (300 poslanců) a ze senátu (150 poslanců). Poslanci i senátoři volí se podle zásady poměrného zastoupení všeobecným, rovným, přímým a tajným hlasováním. Do sněmovny poslanecké volí všichni občané, mužové i ženy, starší 21 let, do senátu všichni starší 26 let. Národní shromáždění (sněmovna poslanecká i senát společně) volí presidenta republiky, jehož pravomoc je velmi značná. Náleží mu zejména též právo jmenovati a propouštěti vládu. V Rakousku vykonávají moc zákonodárnou Národní rada (165 poslanců) a Spolková rada (50 poslanců). Do Národní rady se volí poslancové přímo lidem na základě všeobecného, rovného a tajného práva volebního, jehož je účasten každý občan bez rozdílu pohlaví dosáhnuvší 20. roku. Členy do Spolkové rady vysílají zemské sněmy volené podle stejného volebního práva jako Národní rada. Národní a Spolková rada volí ve společné schůzi presidenta republiky, jenž má mnohem méně práv než president republiky v Če-

skoslovensku. Zejména nepřisluší jemu jmenovati vládu, nýbrž ji volí Národní rada.

Podobný rozdíl jako v ústavních rádech pozorujeme také v *sociálním zákonodárství* tří hlavních nástupnických států býv. Rak.-Uherska. Je zajisté mnohem pokročilejší a vyvinutější v Československu a Rakousku než v Maďarsku. Souvisí to nejen s duchem, jenž proniká všechen veřejný život tu i tam, nýbrž i s tím, že Československo a Rakousko mají více průmyslu a průmyslového dělnictva než Maďarsko. Velikou silou rakouské sociální demokracie zvláště v začátcích rakouské republiky pak se vysvětluje, že zákonná opatření ve prospěch pracujícího lidu (rozličné druhy sociálního pojištění, ochrana nájemníků atd.) jsou tam rozsáhlejší a pronikavější než v Československu.

Za to překonala republika československá jak Uhry, tak Rakousko radikálností své *agrární reformy*. Byla k ní dohnána svrchovaně nepříznivým rozdělením zemědělské půdy na celém území Československa, zvláště na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Na jedné straně byly tu spousta malých trpasličích hospodářství a zástupy venkovského lidu toužícího po půdě, na druhé ohromné latifundie v rukou několika rodin, většinou národně i politicky cizích lidu, mezi nímž žily. Tento stav vytvořený z valné části nešťastným dějinným vývojem těchto zemí a škodlivý s hlediska národohospodářského i sociálního a národ-

ního tajil v sobě vážné nebezpečí pro sociální mír a potřeboval zajisté radikální změny. Ta byla cílem pozemkové reformy usnesené r. 1919 a dnes již z největší části provedené. Pozemková reforma odstranila někdejší latifundie a ponechávajíc dostatečný počet menších velkostatků, převedla veliké množství vzdělávané půdy do rukou drobných zemědělců. V Maďarsku, kde rozdělení půdy bylo asi stejně nepříznivé jako v Československu, provádí se podle zákona z r. 1920 rovněž pozemková reforma, ale s účinky mnohem menšími než v Československu. Rakousko, kde vlastnictví půdy nebylo rozděleno tak nepříznivě, nebylo třeba agrární reformy, jakou si poměry vynutily v obou druhých státech nástupnických.

Dvou těžkých úkolů zaměstnávajících Československo velmi naléhavě byly Rakousko a Maďarsko celkem ušetřeny. Je to otázka *národnostní a náboženské*. I Rakousko a Maďarsko mají své národnostní menšiny, ale jejich počet a hospodářská síla nejsou takové, aby byly v politickém životě svého státu činitelem tak významným jako jsou Němci a Maďaři v Československu, první v býv. zemích české koruny, druhí na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Zvláště 3¼ milionů německých občanů českoslov. státu, národnostně velmi uvědomělých, politicky vyspělých a hospodářsky neobyčejně silných, má tu postavení značně odlišné od obvyklého postavení národnostních menšin v jiných státech. Jejich

odmítavý poměr k československému státu v prvních dobách jeho trvání, kdy, jak víme, usilovali o své připojení k novému Rakousku, mohl vzbuzovati vážné pochybnosti o budoucnosti Československa. Ale síla skutečných poměrů, vytvořených přírodou i dějinami, a politická rozvážnost jak těch, kdo řídili politiku československého státu, tak i předních politických vůdců německých v Československu, způsobily brzy obrat. Zříkajíce se své původní negativní politiky, přecházejí Němci v Československu více a více k aktivní účasti v řízení státu a k přátelské součinnosti s národem československým. Zastoupení Němců ve vládě republiky československé dvěma ministry jejich národnosti, jež se začalo na podzim r. 1926 a zůstane asi již stálým pravidlem, svědčí, že řešení národnostní otázky v Československu je na dobré cestě.

Náboženský problem nabyl v Československu zvláštní ostrosti velikým hnutím, které po politickém osvobození československého národa zachvátilo jeho českou větev v Čechách a na Moravě. Vzpomínky na husitskou minulost, přesvědčení, že habsburská Vídeň měla ve svém boji proti českému národu za spojence papežský Řím, a náboženský indiferentismus lidí vychovaných naukami liberalistickými a socialistickými dodávaly tomu hnutí potravu. Jeho plodem bylo hromadné odpadání od církve katolické, jež takto ztratila asi pětinu všech příslušníků českého

kmene ve státě československém. Největší část odpadlých (asi 800.000) přešla do nově založené samostatné církve československé, někteří (asi 150.000) přidali se k protestantismu a ostatní (asi 600.000) zůstalo bez vyznání. To vše neobešlo se bez třenic a potyček s obyvatelstvem, jež zachovalo věrnost katolické církvi. Tyto události, jakož i rozličná opatření vládní, jimiž se omezoval dřívější mocný vliv církve katolické ve školství a veřejném životě, byly vážnou překážkou dobrého poměru republiky československé k papežské stolicí. Přece však byly s ní již r. 1920 navázány normální diplomatické styky zřízením československého vyslanectví u Vatikánu. Z neshod, jež vznikaly mezi vládou československou a papežskou stolicí vyvinulo se časem napětí, jež sporem o oslavu úmrtního dne Husova jakožto svátku státního v červenci 1925 vyvrcholilo v přerušení diplomatických styků. Teprve koncem r. 1927 podařilo se urovnati spor o Husa a sjednati zásadní dohodu o nejdůležitějších otázkách církevně politických („modus vivendi“), takže počátkem r. 1928 byly diplomatické styky Československa s Vatikánem zase obnoveny.

Poznavše takto zhruba nejvýznačnější stránky popřevratového politického vývoje tří států, jež veškerým svým územím (krom Hlučínska připojeného k Československu) zapadají do rámce býv. Rak.-Uherska, chtěli bychom se ještě rozhlédnouti po státech, jež z Rak.-Uherska mají

jen část svého území. Bylo by jistě zajímavé zjišťovati, jak se vyvinul poměr těchto někdy rakousko-uherských složek jednotlivých těch států k ostatním jejich částem, jaký význam mají v politickém, hospodářském a kulturním jejich životě a jak naň působí jejich rakousko-uherská tradice. Na to však není tu již místa. Jen všeobecně lze říci, že ony složky rakousko-uherské zachovávají si ve všech v širším slova smyslu nástupnických státech rakouských svůj odlišný ráz. Platí to stejně o Haliči v Polsku, jako o Sedmihradsku s přilehlými částmi býv. Uherska v Rumunsku, stejně o Chorvatsku a ostatních zemích, jež po Rakousko-Uhersku převzala Jugoslavie, jako o býv. jižním Tyrolsku a přímořských zemích býv. Rakouska v Itálii. Z toho všude vznikají obtíže, někde (na př. v Jugoslavii) dokonce těžké krise, jež dosud nejsou plně překonány.

ZÁVĚR.

Poznali jsme příčiny a podstatu velikého převratu, který se na konci světové války udál na území býv. Rakousko-Uherska. Poznali jsme též základy, na nichž se dnes na území tom rozvíjí nový život. Při tom nám neušly veliké obtíže, které jest nástupcům bývalé říše přemáhati za nových poměrů. Nebylo také možno nepřiznati, že ze tří vlastních států nástupnických jenom Československo stojí o zachování nového stavu věcí, kdežto Rakousko a Maďarsko touží po jeho změně, ono připojením k Německu, toto obnovením starého Uherska co možná v jeho bývalých hranicích. To ovšem nepůsobí příznivě na vzájemný poměr těchto tří států a na jejich poměr k státům, na něž přešly části býv. území rakousko-uherského. Ztěžuje to politické i hospodářské styky všech těchto států a vnáší neklid do poměrů střeoevropských. Jejich uklidnění však by zajisté velmi přispělo k upevnění evropského míru a k pokojnému vývoji celé Evropy. Najítí cestu k takovému uklidnění je proto jeden z nejdůležitějších, ale také nejtěžších úkolů evropské mezinárodní politiky.

LITERATURA.

I. A. Luschin, Grundriss der österr. Reichsgeschichte (1899). — A. Huber - A. Dopsch, Oest. Reichsgeschichte (1901). — Fr. M. Mayer, Geschichte Oesterreichs (2 svazky 1909). — B. Rieger, Říšské dějiny rakouské (vyd. Kadlec 1908); Drobné spisy (2 svazky 1915). — K. Kadlec, Z ústavního vývoje habsburského mocnářství (1912); Dějiny veřejného práva ve střední Evropě (1921). — K. Krofta, Vznik a vývoj říše rakouské (1917); Snahy o společný sněm zemí domu rakouského v letech 1526—1848 (Osvěta 1917). — V. Bibl, Der Zerfall Oesterreichs Bd. I.: Kaiser Franz und sein Erbe; Bd. II.: Von Revolution zu Revolution 1848—1918 (1922 a 1924). — Jos. Redlich, Das öst. Staats- und Reichsproblem. Geschichtliche Darstellung der inneren Politik der habsburg. Monarchie von 1848 bis zum Untergang des Reiches Bd. I. u. II. (1920 a 1926, do r. 1867); Kaiser Franz Joseph von Oesterreich (1928). — J. Kalousek, České státní právo (2. vyd. 1892). — A. Denis - J. Vančura, Konec samostatnosti české (1893); Čechy po Bílé Hoře (1. vyd. 1904; 2. vyd. 1911). — J. Kapras, Právní dějiny zemí koruny české, 3 díly (1913 a 1920). — J. Pekař, Dějiny československé (1921). — K. Krofta, Bílá Hora (Sbírka předn. a rozpr. VI. 8; 1913); Čechy a Rakousko v minulosti 1526—1848 (1923); Čtení o ústavních dějinách slovenských (1924). — J. Heidler, Čechy a Ra-

kousko v politických brožurách předbřeznových (1920). — A. d. Srb, Politické dějiny národa českého od roku 1861 (2 svazky, 1899—1901). — K. Kramář a Z. d. Tobolka, Dějiny české politiky nové doby (Česká politika III., 1909). — K. Kadlec, Uherské ústavní dějiny (Otisk z Ottova Slovníku nauč. 1907). — A. k. Timon-F. Schiller, Ungarische Verfassungsgeschichte und Rechtsgeschichte, 2. vyd. 1909. — H. Marczali, Ungarische Verfassungsgeschichte 1910. — J. Szekfű, Der Staat Ungarn 1918. — P. Teleki, The evolution of Hungary and its place in European History (1923). — F. Eckhart, Introduction à l'histoire hongroise (1928; s kritickým výběrem nejdůležitější literatury k uherským dějinám). — Scotus Viator (Seton-Watson) - J. Úlehla, Národnostní otázka v Uhřích (1913). — A. Hevesy, Nationalities in Hungary (1919).

II. O. Bauer, Die österreichische Revolution (1923). — Jos. Redlich, Oesterreichische Regierung und Verwaltung im Weltkriege (1925). — J. Opočenský, Vznik národních států v říjnu 1918 (1927); Konec monarchie rakousko-uherské (1928). — E. v. Glaise-Horstenau, Die Katastrophe. Die Zeitrümmung Oesterreich-Ungarns und das Werden der Nachfolgestaaten (1928). — L. Sychrava a J. Werstadt, Československý odboj (1923). — T. G. Masaryk, Světová revoluce. Za války a ve válce 1914—1918 (1925). — Ed. Beneš, Světová válka a naše revoluce (3 svazky, 1928—9). — J. Pa-poušek, Boj za československou samostatnost (1928.) — V. l. Kybal, Les origines diplomatiques de l'État Tchecoslovaque (1929). — O. Jászi, Magyariens-Schuld-Ungarns Sühne (1923). — K. Krofta, Konec starého Uherska (1924). — K. Kadlec, Jugoslavie. O bojích jižních Slovanů za státní samostatnost

(1919). — H. Wendel, Der Kampf der Südslaven um Freiheit und Einheit (1925). — M. Paulová, Diplomatická hra s Jihoslovany za světové války (1923); Jihoslovanský odboj a česká Maffie I. (1928).

III. Z. d. Tobolka, Politika (3 díly, 1923—5). — H. Hassinger, Die Tschechoslovakei. Ein geographisches, politisches und wirtschaftliches Handbuch (1925). — G. Peters, Der neue Herr von Böhmen (1927). — B. Horák, Československá republika Ročenka 1928 (1928). — J. Borovička, Deset let československé politiky (1928). — *, Deset let československé republiky (úřední publikace, 3 díly, 1928). — H. Stepan, Neu-Oesterreich (1923). — P. Herre, Die südtiroler Frage (1927). — El. Hantos, La Hongrie d'aujourd'hui (1925). — A. Mousset, Le Royaume Serbe Croate Slovène (1926). — Fr. Erjavec - B. Vybíral, Slovinci (1924). — M. Gillard, La Roumanie nouvelle (1922). — Almanach Polonais (1926). — St. Thugutt-Vydra, Obrozené Polsko (1929).

STARÁ A NOVÁ
STŘEDNÍ EVROPA

stať,

*kteřou pro německou publikaci
„Volk und Reich der Deutschen“*

napsal Dr. Kamil Krofta

a česky svým nákladem vydal

Politický klub

Československé Národní Demokracie

v Praze

v 1000 výtiscích na dřevaprostém papíře

u tiskaře

Josefa Kobosila na Smíchově

U Nikolajky

8

